

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 2

การพัฒนาที่ยั่งยืน

ธนากร สังเขป

การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืน

ธนากร สังเขป

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2556

540.-

ธนาคาร สังเขป

การพัฒนาที่ยั่งยืน / ธนาคาร สังเขป

1. การพัฒนาเศรษฐกิจ.
2. การพัฒนาแบบยั่งยืน

338.927

ISBN 978-974-03-2941-1

สพจ. 1607/2

สรรคุณคำวิชาการ ผู้สืบทอด

www.ChulaPress.com

Knowledge to All

ลิขสิทธิ์ของสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

พิมพ์ครั้งที่ 1 จำนวน 1,000 เล่ม พ.ศ. 2555

พิมพ์ครั้งที่ 2 จำนวน 1,000 เล่ม พ.ศ. 2556

การผลิตและการลอกเลียนหนังสือเล่มนี้ไม่ว่ารูปแบบใดทั้งสิ้น

ต้องได้รับอนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษรจากสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้จัดทำหน่วยศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ 10330

สาขา ศาลาพระแก้ว โทร. 0-2218-7000-3 โทรสาร 0-2255-4441
สยามสแควร์ โทร. 0-2218-9881-2 โทรสาร 0-2254-9495
ม.นเรศวร จ.พิษณุโลก โทร. 0-5526-0162-4 โทรสาร 0-5526-0165
ม.เทคโนโลยีสุรนารี จ.นครราชสีมา โทร. 0-4421-6131-4 โทรสาร 0-4421-6135
ม.บูรพา จ.ชลบุรี โทร. 0-3839-4855-9 โทรสาร 0-3839-3239
โรงเรียนนายร้อย จปร. จ.นครนายก โทร. 0-3739-3023 โทรสาร 0-3739-3023
จัตุรัสจามจุรี (CHAMCHURI SQUARE) ชั้น 4 โทร. 0-2160-5301-2 โทรสาร 0-2160-5304
รัตนวิเบศร์ (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5408-9 โทรสาร 0-2950-5405
Call Center (จัดส่งทั่วประเทศ) โทร. 0-2255-4433 <http://www.chulabook.com>

เครือข่าย ศูนย์หนังสือ ม.แม่ฟ้าหลวง จ.เชียงราย โทร. 0-5391-7020-4 โทรสาร 0-5391-7025
ศูนย์หนังสือ ม.วลัยลักษณ์ จ.นครศรีธรรมราช โทร. 0-7567-3648-51 โทรสาร 0-7567-3652
ร้านหนังสือบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) รวมคำแหง 43/1 โทร. 0-2538-2573 โทรสาร 0-2539-7091
ศูนย์หนังสือ ม.ราชภัฏเชียงราย จ.เชียงราย โทร. 0-5377-6000
ศูนย์หนังสือ ม.อุบลราชธานี จ.อุบลราชธานี โทร. 0-4535-3140, 0-4528-8400-3 ต่อ 1803
โทรสาร 0-4535-3145
ศูนย์หนังสือ ม.ราชภัฏสุราษฎร์ธานี จ.สุราษฎร์ธานี โทร. 0-7735-5466, 0-7791-3333
โทรสาร 0-7735-5468
ศูนย์หนังสือโรงเรียนเทคโนโลยีโออาร์พีซี จ.ระยอง โทร. 0-3889-9130-2 ต่อ 331
โทรสาร 0-3889-9130 ต่อ 301
ศูนย์หนังสือ ม.ราชภัฏเทพสตรี จ.ลพบุรี โทร. 0-3642-7485-93

ร้านค้า, หนังสือเข้าชั้นเรียน ติดต่อแผนกขายส่ง สาขารัตนวิเบศร์ (แยกแคราย) โทร. 0-2950-5408-9
โทรสาร 0-2950-5405

กองบรรณาธิการ : กนิษฐา กิตติคุณ

พิสูจน์อักษร : ปุณณิสา บุญเปี่ยม

ออกแบบปกและรูปเล่ม : I Can Do

พิมพ์ที่ : บริษัท วี.พรินท์ (1991) จำกัด โทร 0-2451-3010 โทรสาร 0-2451-3014

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ 2

การที่นักวิชาการ นักศึกษา นักบริหาร นักพัฒนา หน่วยงานหรือองค์กรต่าง ๆ ตลอดจนประชาชนทั่วไปให้ความสนใจแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืนกันมาก ๆ เป็นสัญญาณที่ดีต่อการพัฒนาสังคมและประเทศชาติในอนาคต ว่าสังคมและประเทศชาติในอนาคตจะพัฒนาไปในทิศทางใดและพัฒนาไปอย่างไร

หนังสือการพัฒนาที่ยั่งยืนเล่มนี้ แม้จะไม่สามารถบรรจุเรื่องราวรายละเอียดได้ครบถ้วน แต่ก็พอจะให้แนวคิด ความรู้ ความเข้าใจที่จะเป็นพื้นฐานการพัฒนาอย่างยั่งยืน ที่จะนำไปใช้หรือปฏิบัติได้พอสมควร ถ้าสังคมและประเทศยึดถือแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ปัญหาต่าง ๆ ของสังคมและประเทศก็น่าจะน้อยลง

ในการพิมพ์ครั้งที่ 2 ผู้เขียนไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมเนื้อหาหรือข้อมูลใด ๆ เพราะเห็นว่าเนื้อหาเพียงพอที่จะเป็นพื้นฐานสำหรับความรู้ความเข้าใจแล้ว ส่วนข้อมูลต่าง ๆ ก็ยังสอดคล้องกับยุคสมัยอยู่ อย่างไรก็ดี ผู้เขียนก็ยินดีที่จะปรับปรุงเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ขึ้นตามคำแนะนำของผู้อ่านในโอกาสต่อไป

สุดท้ายผู้เขียนขอขอบคุณทางสำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่เห็นความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืนและจัดพิมพ์เผยแพร่ ครั้งนี้เป็นครั้งที่ 2 ซึ่งมีส่วนอย่างมากที่ทำให้หนังสือเล่มนี้แพร่หลายเป็นประโยชน์ต่อสังคมและประเทศชาติในวงกว้างขึ้น

ธนากร สังเขป

2 พฤษภาคม 2556

คำนำ

พิมพ์ครั้งที่ 1

การพัฒนาที่ยั่งยืนเป็นปัญหาของทุกประเทศและทุกคนทั่วโลก ผลลัพธ์ของการพัฒนาที่ยั่งยืนทำให้เกิดความเสียหายและเดือดร้อนแก่มนุษยทุกคน ไม่เพียงแต่การลงทุนที่ไม่คุ้มค่าเท่านั้น ยังทำให้โลกเกิดภาวะวิกฤตคือ ภาวะของความไม่สมดุล เป็นเหตุให้เกิดภัยพิบัติต่าง ๆ ขึ้นกับมนุษย์และโลก ในการพัฒนาจึงต้องคำนึงถึงมิติและสร้างสรรค์การพัฒนาที่ยั่งยืน

การพัฒนาที่ยั่งยืนเล่มนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อให้ นักพัฒนาและคนส่วนใหญ่ตระหนักเห็นความสำคัญ นำแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืนไปปฏิบัติเพื่อให้สังคมมนุษย์ และสังคมโลก เป็นสังคมที่ดี มีความสุข สำหรับมนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายตลอดไป

เนื้อหาของตำราประกอบด้วย พื้นฐานความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนและไม่ยั่งยืนที่เกิดขึ้นทั้งในประเทศและต่างประเทศเพื่อเป็นกรณีตัวอย่าง และเป็นอุทาหรณ์ เป็นบทเรียนให้นำมาใช้หรือปฏิบัติต่อไป หรือเป็นบทเรียนให้ปรับปรุงแก้ไข ยกเลิกวิธีการที่เป็นความผิดพลาดนั้น นอกจากนี้ยังมีเทคนิควิธีการและกระบวนการเพื่อการพัฒนาต่าง ๆ เพื่อเป็นเครื่องมือสำหรับการดำเนินการพัฒนาให้มีความยั่งยืนต่อไป

ตำราเล่มนี้สำเร็จได้ด้วยอาศัยข้อมูลความรู้จากตำราที่อ้างอิงไว้ในเนื้อหา และในบรรณานุกรม บางเรื่องเป็นความจริงจำเป็นและประสบการณ์ของผู้เขียน จึงไม่ได้อ้างอิงไว้ ต้องขอขอบพระคุณเจ้าของข้อมูล ความรู้ เอกสาร ตำราทุกเล่มไว้ ณ ที่นี้ และขอขอบพระคุณผู้มีส่วนที่ทำให้ตำราเล่มนี้ประสบความสำเร็จ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปางที่ให้การสนับสนุน รองศาสตราจารย์สกลศักดิ์ โอฬารสกุล ที่ช่วยอ่านตรวจสอบให้ และบุคคลอื่น ๆ ซึ่งไม่อาจเอ่ยนามไว้ ณ ที่นี้ได้ทั้งหมด

สุดท้ายต้องขอขอบคุณผู้อ่านและผู้ใช้ตำราเล่มนี้ และถ้าพบเห็นข้อผิดพลาดบกพร่องโปรดแจ้งให้ผู้เขียนทราบด้วยจะเป็นพระคุณยิ่งเพื่อปรับปรุงแก้ไขในโอกาสต่อไป หวังว่าตำราเล่มนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านและผู้ใช้ทุกท่านตามสมควร

ธนากร สังเขป

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

คำนำพิมพ์ครั้งที่ 2

คำนำพิมพ์ครั้งที่ 1

สารบัญ

สารบัญรูป

สารบัญตาราง

บทที่ 1 ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีและหลักการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา

ที่ยั่งยืน.....	1
ปรัชญาสีเขียว	2
1. หลักปรัชญาสีเขียว.....	2
2. หลักสำคัญของปรัชญาสีเขียวในทางเศรษฐศาสตร์.....	3
3. แนวปฏิบัติการของปรัชญาเศรษฐกิจสีเขียว	3
4. จุดแข็งจุดอ่อนของปรัชญาสีเขียว.....	5
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	5
1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง.....	6
2. กรอบแนวคิด หลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	11
3. จุดแข็งจุดอ่อนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง.....	14
แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง	15
1. แนวคิดการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม.....	15
2. แนวคิดทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	16
3. แนวคิดการพัฒนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา	18
4. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในตัวเอง	21
ทฤษฎีใหม่.....	22
1. หลักการทฤษฎีใหม่.....	22
2. ลำดับขั้นของทฤษฎีใหม่.....	23
3. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีใหม่.....	24
ทฤษฎีทอมส์	27
1. TERMS	27

2. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีโทมัส.....	28
ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม.....	29
1. หลักการพัฒนาตามแนวมนุษยนิยม.....	30
2. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีการพัฒนาตามแนวมนุษยนิยม.....	31
ทฤษฎีระบบ	32
1. คุณสมบัติของหน่วยระบบ.....	32
2. ประเภทของหน่วยระบบ.....	36
3. ความสัมพันธ์ของหน่วยระบบต่าง ๆ	37
4. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีระบบ	39
หลักการพัฒนายั่งยืน.....	40
1. หลักการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์.....	41
2. หลักความสมดุล	42
3. หลักการพัฒนาแบบองค์รวม	43
4. หลักการเรียนรู้.....	43
5. หลักการมีส่วนร่วม.....	44
6. หลักการระเบิดจากข้างใน	46
7. หลักการชุมชนเข้มแข็ง.....	47
8. หลักการบริหารจัดการ	50
9. หลักธรรมาภิบาล	52
10. หลักความยุติธรรมในสังคม	53
11. หลักการพัฒนาจากรากเหง้า.....	54
12. หลักการพึ่งตนเอง.....	54
13. หลักการสร้างเครือข่าย.....	54
14. หลักในทางเศรษฐศาสตร์เพื่อสร้างที่ยั่งยืน.....	54
15. หลักการสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา	56
16. หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.....	57
แนวคิดอื่น ๆ เพื่อพัฒนายั่งยืน.....	61
1. แนวคิดเรื่องรูปแบบความคิด	62

2. แนวคิด 6 H	63
3. การคิดเชิงบวก	64
4. แนวคิดเรื่องความขัดแย้ง	65
5. แนวคิดเรื่องการเปลี่ยนแปลง	68
บทสรุป	71
คำถามท้ายบท	73
บรรณานุกรม	74
บทที่ 2 การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศกับการพัฒนาที่ยั่งยืน.....	77
ความเป็นมาของการพัฒนา.....	78
การพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ	79
1. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509).....	79
2. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514).....	80
3. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519).....	81
4. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524).....	82
5. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 5 (พ.ศ. 2525-2529).....	83
6. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534).....	85
7. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539).....	87
8. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544).....	89
9. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545-2549).....	95

10. การพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 (พ.ศ. 2550-2554)	100
ความสำคัญของการพัฒนา	105
ความผิดพลาดของการพัฒนา	108
1. ความผิดพลาดของการพัฒนาเศรษฐกิจ	108
2. ความผิดพลาดของการพัฒนาทางการเมืองการปกครอง	108
3. ความผิดพลาดของการพัฒนาทางสังคม	110
4. ความผิดพลาดของการพัฒนาสิ่งแวดล้อม	114
ความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืน	116
ความหมายของการพัฒนาที่ยั่งยืน	118
ความสำคัญของการพัฒนาที่ยั่งยืน	122
บทสรุป	124
คำถามท้ายบท	125
บรรณานุกรม	126
บทที่ 3 เทคนิคและกระบวนการเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน	129
เทคนิคและกระบวนการ AIC.....	130
เทคนิคและกระบวนการ FSC	138
เทคนิคและกระบวนการ AI.....	150
เทคนิคและกระบวนการ AAR.....	154
เทคนิคและกระบวนการประชาพิจารณญาณ	157
การสานเสวนา.....	161
วิธีคิดเชิงกระบวนการระบบ	170
แบบจำลองความคิด.....	173
แผนที่ความคิด.....	175
ประชาคมและเวทีประชาคม	179
ประชาพิจารณ์	190
ประชาพิจัย (PR & D).....	195
วิทยาการกระบวนการ	201

บทสรุป	210
คำถามท้ายบท	211
บรรณานุกรม	213
บทที่ 4 การพัฒนาในต่างประเทศและการวิเคราะห์การพัฒนา.....	219
การพัฒนาในประเทศอิสราเอล.....	220
การพัฒนาในประเทศเกาหลีใต้.....	235
การพัฒนาชุมชนในประเทศศรีลังกา.....	247
การพัฒนาในประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน.....	259
การพัฒนาในประเทศมาเลเซีย.....	268
การพัฒนาในประเทศญี่ปุ่น.....	277
บทสรุป	287
คำถามท้ายบท	290
บรรณานุกรม	291
บทที่ 5 การพัฒนาในประเทศไทยตามโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ....	293
ประเภทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	294
ทฤษฎีการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ	296
หลักการของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.....	298
ขั้นตอนการดำเนินงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.....	300
โครงการตามพระราชดำริ : ศูนย์ศึกษาการพัฒนา.....	301
โครงการพัฒนาตามแนวทางทฤษฎีใหม่	307
โครงการหลวง.....	312
โครงการตามพระราชประสงค์.....	330
โครงการในพระบรมราชานุเคราะห์.....	339
กรณีการพัฒนาที่ยั่งยืนในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.....	339
บทสรุป	344
คำถามท้ายบท	345
บรรณานุกรม	346

บทที่ 6	กรณีการพัฒนาในประเทศไทยและการวิเคราะห์การพัฒนา.....	349
	กรณีการพัฒนาชุมชนบ้านสามขา.....	351
	กรณีการพัฒนาชุมชนศิลาแลง	357
	กรณีการพัฒนาชุมชนบ้านแหลมคุณ	361
	กรณีการพัฒนาชุมชนบางขุนไทร	371
	กรณีการพัฒนาชุมชนไม้เรียง	375
	กรณีการพัฒนาชุมชนทุ่งหวัง.....	384
	กรณีการพัฒนาชุมชนหนองแจ้งใหญ่	390
	กรณีการพัฒนาชุมชนของเครือข่ายอินแปง	396
	กรณีพัฒนานโยบายกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ	398
	บทสรุป	417
	คำถามท้ายบท	421
	บรรณานุกรม	422
บทที่ 7	ยุทธศาสตร์การพัฒนายั่งยืน.....	425
	ความหมายของยุทธศาสตร์และยุทธศาสตร์การพัฒนา	426
	1. ความหมายของยุทธศาสตร์	426
	2. ความหมายของยุทธศาสตร์การพัฒนายั่งยืน.....	427
	การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงวิชาการ	427
	1. การวิจัย.....	428
	2. โครงสร้างทางความคิดเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนา	429
	3. วิเคราะห์หน่วยหรือหน่วยท้องถิ่น หรือกลุ่มเป้าหมายที่จะพัฒนา.....	435
	4. สร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา.....	436
	5. ขั้นตอนการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา.....	437
	6. ดำเนินการทดลอง	442
	7. สรุปผลการทดลอง	443
	การสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงปฏิบัติการ	444
	1. ขั้นตอนที่ 1 อะไร (What).....	446
	2. ขั้นตอนที่ 2 วิสัยทัศน์.....	465

3. ขั้นตอนที่ 3 การกำหนดพันธกิจ.....	471
4. ขั้นตอนที่ 4 การกำหนดวัตถุประสงค์.....	472
5. ขั้นตอนที่ 5 การวางแผนยุทธศาสตร์.....	473
6. ขั้นตอนที่ 6 การกำหนดแผนปฏิบัติการ	474
7. ขั้นตอนที่ 7 การปฏิบัติการตามแผนปฏิบัติการ.....	474
8. ขั้นตอนที่ 8 การวัดและประเมินผล.....	475
ตัวอย่างการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนาเชิงปฏิบัติการ.....	475
1. การวิเคราะห์สภาพแวดล้อม (SWOT).....	476
2. ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าลำปาง พ.ศ. 2549-2551	478
บทสรุป	481
คำถามท้ายบท	482
บรรณานุกรม	483

ภาคผนวก

พระราชบัญญัติกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ. ๒๕๔๗	
(ตัวอย่าง) ระเบียบข้อบังคับของกองทุนหมู่บ้านดอน	485
ดัชนี	
ภาษาไทย	509
ภาษาอังกฤษ.....	514

สารบัญรูป

รูปที่	หน้า
1.1 แผนภาพกรอบแนวคิด หลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง	12
1.2 แผนภาพแสดงโลกปฏิบัติ	22
1.3 แผนภาพโครงสร้างทางความคิดที่แสดงคุณสมบัติของหนึ่งหน่วยระบบ	36
1.4 แผนภาพความสัมพันธ์ของหน่วยระบบต่าง ๆ ที่ไม่ซับซ้อน	37
1.5 แผนภาพความสัมพันธ์ของหน่วยระบบต่าง ๆ ที่ซับซ้อนเชื่อมโยงกัน	38
1.6 แผนภาพวงจรขั้นตอนการมีส่วนร่วม	45
1.7 แผนภาพองค์ประกอบของชุมชนเข้มแข็ง	48
1.8 ฟังความคิดการพัฒนาชุมชนเพื่อความเข้มแข็ง	50
1.9 แผนภาพโครงสร้างองค์กรแบบเนวราบ	51
1.10 แผนภาพโครงสร้างองค์กรแบบเครือข่าย	52
1.11 แผนภาพหลักการสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา	56
1.12 แผนภาพแสดงการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความคิดใหม่	63
1.13 การเปลี่ยนแปลงมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป	68
1.14 รูปแบบการเปลี่ยนแปลง	69
1.15 แผนภาพสรุปความสัมพันธ์ของมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม กับการพัฒนาที่ยั่งยืน	71
2.1 แผนภูมิแสดงทฤษฎีลำดับความต้องการ 5 ชั้นของมาสโลว์	105
3.1 แผนภาพแสดงกรอบความคิดกระบวนการ AIC	134
3.2 รูปแบบการจัดกลุ่มระดมความคิดตามกระบวนการ AIC	135
3.3 แผนภาพหลักการสำคัญและกิจกรรมขั้นตอนของกระบวนการ FSC	140
3.4 แผนภาพกรอบความคิดกระบวนการ AI	152
3.5 แผนภาพวงจรต่อเนื่องของ AAR	157
3.6 แผนภาพขั้นตอนการวางกรอบประเด็นปัญหาตามหลักการของ PD	158
3.7 ความหมายของการสานเสวนา	162
3.8 แผนภาพกระบวนการสานเสวนา	165
3.9 ประโยชน์ที่ได้รับจากการสานเสวนา	168

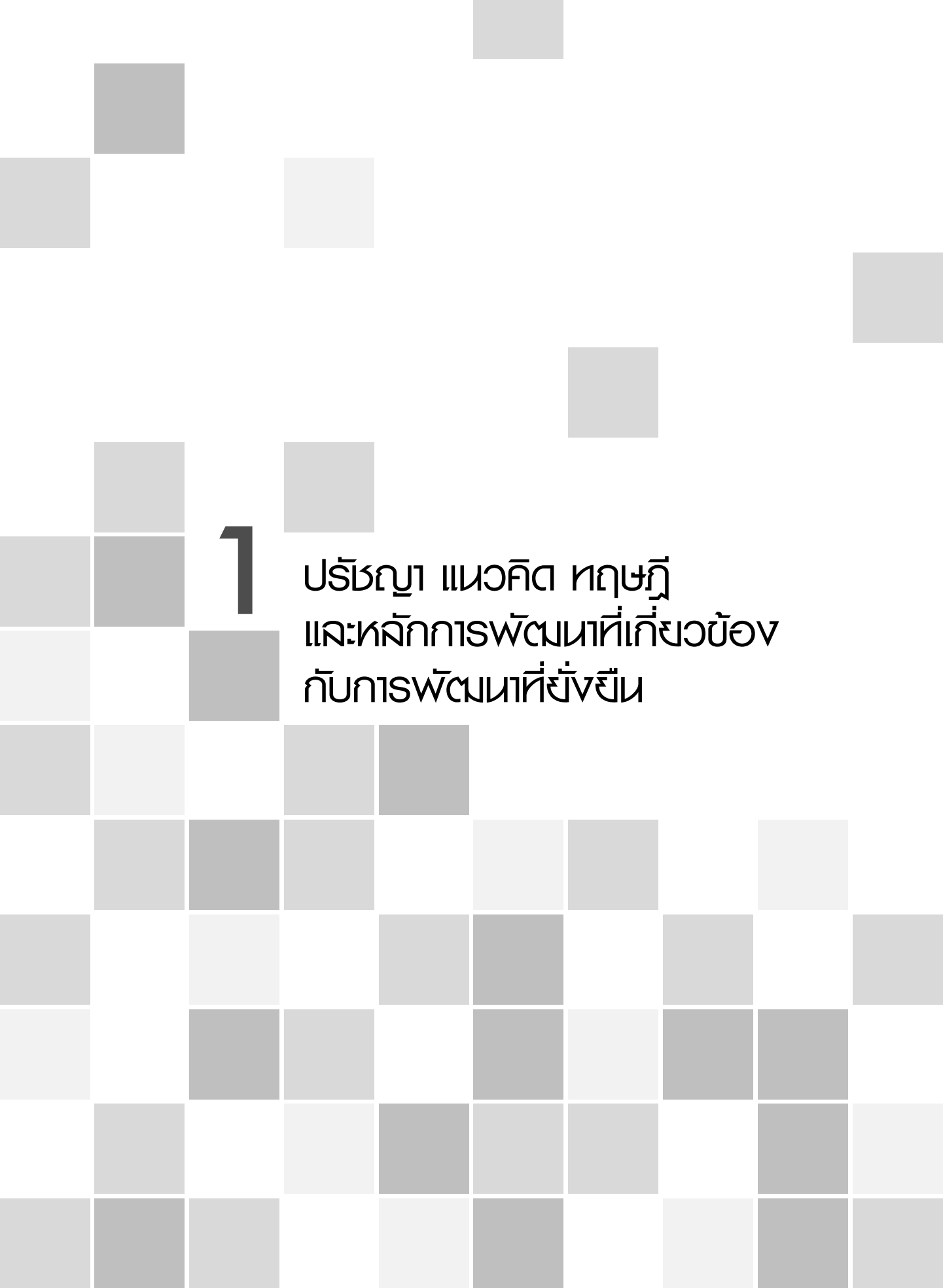
3.10	แผนภาพระดับการคิดเชิงกระบวนการระบบภูเขาน้ำแข็งของสถานการณ์ระบบต่าง ๆ ในสังคม	171
3.11	แผนภาพกระบวนการเกิดและกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบจำลองความคิดแบบหันเลี้ยวแบบย้อนกลับ	174
3.12	แผนที่ความคิดกฎของแผนที่ความคิด	177
3.13	แผนภาพสรุปการสร้างจิตวิญญาณประชาคม	189
3.14	แผนภาพหลักการประชาพิจัย	198
3.15	แผนภาพสรุปองค์ประกอบของกระบวนการประชาพิจัย	201
3.16	แผนภาพสรุปคุณสมบัติของวิทยาการกระบวนการ	208
3.17	แผนภาพสรุปบทบาทและหน้าที่วิทยาการกระบวนการ	209
4.1	แผนที่ประเทศอิสราเอล	220
4.2	แผนที่ประเทศเกาหลีใต้	236
4.3	แผนภาพโครงสร้างความสัมพันธ์ของผู้ร่วมขบวนการตั้งแต่ระดับชุมชนถึงระดับชาติของแซมมาอีล อุนดง	244
4.4	แผนที่ประเทศศรีลังกา	247
4.5	แผนที่ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน	259
4.6	แผนภาพรูปแบบการปกครองของสาธารณรัฐประชาชนจีน	263
4.7	แผนที่ประเทศมาเลเซีย	268
4.8	แผนภาพขบวนการพัฒนาชุมชนของประเทศมาเลเซีย	272
4.9	แผนที่ประเทศญี่ปุ่น	277
4.10	แผนที่เกาะคิวชูแสดงที่ตั้งจังหวัดโออิตะ	281
6.1	โครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่มแม่บ้านแหลมคุณก้าวหน้า	366
6.2	การบริหารจัดการศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์พื้นบ้านของชุมชนบ้านแหลมคุณอำเภอตรอน จังหวัดอุดรดิตถ์	367
6.3	กระบวนการผลิต การควบคุม และตรวจสอบผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านแหลมคุณอำเภอตรอน จังหวัดอุดรดิตถ์	368
6.4	รูปแบบการบริหารจัดการตลาดของชุมชนบ้านแหลมคุณ อำเภอตรอน จังหวัดอุดรดิตถ์	369

6.5	โครงสร้างและแผนงานศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง.....	379
6.6	แผนภาพขั้นตอนการดำเนินการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านหรือชุมชนเมือง	405
6.7	แผนภาพโครงสร้างการบริหารจัดการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง	413
7.1	โครงสร้างทางความคิดเรื่องยุทธศาสตร์การพัฒนา.....	430
7.2	ขั้นตอนแผนแบบการวิจัยและพัฒนา.....	438
7.3	แสดงแผนแบบการวิจัยและพัฒนาโครงการโคนม	440
7.4	แสดงแผนแบบการวิจัยและพัฒนาโครงการกั้นน้ำชัยพัฒนา.....	441
7.5	แสดงแผนแบบการวิจัยและพัฒนาโครงการปลูกหญ้าแฝก	442
7.6	ขั้นตอนการสร้างยุทธศาสตร์การพัฒนา การจัดทำแผนกลยุทธ์.....	445
7.7	แสดงการวิเคราะห์จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และภาวะคุกคามขององค์กร.....	447
7.8	การวิเคราะห์ปัจจัยภายในองค์กร : จุดแข็งและจุดอ่อน.....	448
7.9	การวิเคราะห์ปัจจัยภายนอกขององค์กร : โอกาสและภาวะคุกคาม.....	450
7.10	การพิจารณาไขว้ SWOT ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกองค์กร.....	451
7.11	การดำเนินการสรุปผลการวิเคราะห์ SWOT ขั้นที่ 1	456
7.12	การดำเนินการสรุปผลการวิเคราะห์ SWOT ขั้นที่ 2	458
7.13	การดำเนินการสรุปผลการวิเคราะห์ SWOT ขั้นที่ 3	459
7.14	การแบ่งส่วนต้นไม้เปรียบเทียบเป็นแนวทางวิเคราะห์ปัญหาสังคม	463
7.15	ตัวอย่างการวิเคราะห์ปัญหาสังคมไทยแบบต้นไม้ปัญหา.....	464
7.16	ลักษณะของวิสัยทัศน์.....	468
7.17	ความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์ ยุทธศาสตร์ และแผนปฏิบัติการ	474

สารบัญ

ตารางที่	หน้า
1.1	เปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาแนวอุตสาหกรรมและแนวนิเวศ 4
1.2	เปรียบเทียบวิถีชีวิตแบบพุทธและแบบอุตสาหกรรมนิยม 20
1.3	ตัวอย่างเปรียบเทียบการมองเชิงปัญหากับการมองเชิงบวก..... 65
3.1	กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการ AIC 135
3.2	ขั้นตอนการดำเนินการกระบวนการ FSC 144
3.3	ตัวอย่างเส้นแบ่งเวลาการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ที่สำคัญของโลก 145
3.4	เปรียบเทียบวิธีคิดและการตั้งคำถามที่แตกต่างกันระหว่างกระบวนการแก้ปัญหา กับกระบวนการ AI 153
3.5	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการสานเสวนากับการอภิปราย 167
3.6	เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างวิทยากรกับวิทยากรกระบวนการ 204
4.1	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาตามแนวทางคิบุญุฑกับการพัฒนาที่ยั่งยืน 228
4.2	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาตามแนวทางโมชาฟกับการพัฒนาที่ยั่งยืน..... 233
4.3	จำนวนหมู่บ้านที่ได้รับการพัฒนาและยกระดับแต่ละปีตามขบวนการแซมฮาล ฮุนตง 243
4.4	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาตามแนวทางแซมฮาล ฮุนตง กับการพัฒนา ที่ยั่งยืน..... 245
4.5	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาตามแนวทางสรโวทัยกับการพัฒนาที่ยั่งยืน..... 257
4.6	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาตามแนวทางของคอมมูนกับการพัฒนาที่ยั่งยืน..... 265
4.7	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาชุมชนของมาเลเซีย 275
4.8	ข้อวิเคราะห์กรณีการพัฒนาตามแนวทางของโอฮิตะกับการพัฒนาที่ยั่งยืน..... 285
5.1	โครงการหลวงที่กระจายอยู่ใน 5 จังหวัดภาคเหนือ 313
6.1	จำนวนหมู่บ้าน ชื่อหมู่บ้าน พื้นที่ ครัวเรือนและประชากร ของชุมชนไม้เรียง ตำบลไม้เรียง อำเภอดง จังหวัดนครศรีธรรมราช สํารวจเมื่อ พ.ศ. 2539..... 376
6.2	กลุ่มที่สังกัดศูนย์ศึกษาและพัฒนาชุมชนไม้เรียง..... 380

6.3	แผนแม่บทชุมชนไม้เรียงฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2545-2549).....	381
6.4	สรุปผลการดำเนินงานจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง พ.ศ. 2544	416
7.1	หน่วยระบบทำงานสร้างแม่ทัพใหญ่.....	433
7.2	หน่วยระบบทำงานสร้างแม่ทัพ.....	433
7.3	หน่วยระบบทำงานปฏิบัติการ 1	434
7.4	หน่วยระบบทำงานปฏิบัติการ 2	435
7.5	หน่วยระบบทำงาน การประกอบอาชีพเสริม (การเลี้ยงสุกร)	436
7.6	หน่วยระบบทำงานการอบรมการเลี้ยงสุกร	437
7.7	ตัวอย่างการให้คะแนนผล SWOT เป็นรายบุคคล	453
7.8	ตัวอย่างการรวมคะแนนการวิเคราะห์จุดแข็งจุดอ่อน ด้านบุคลากรของผู้ประเมิน ทั้งหมด 4 คน (ตัวเลขสมมติ).....	453
7.9	ตัวอย่างการรวมคะแนนการวิเคราะห์โอกาสและภาวะคุกคามด้านสังคม และวัฒนธรรม (Socio-Cultural Factors: S) ของผู้ประเมินทั้งหมด 4 คน (ตัวเลขสมมติ).....	454
7.10	ตัวอย่างสรุปผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายใน.....	455
7.11	ตัวอย่างสรุปผลการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายนอก.....	456
7.12	การกรอกคะแนนสรุปผลการวิเคราะห์ SWOT.....	460
7.13	การเรียงคะแนนสรุปผลการวิเคราะห์ SWOT จากมากไปหาน้อย.....	460
7.14	การสร้างตารางความสัมพันธ์ของ SWOT	461

1

ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎี
และหลักการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง
กับการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรัชญา แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนเกิดขึ้นและมีมาทั้งก่อนและหลังที่มีการใช้คำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” ที่มีมาก่อนแสดงว่าจริง ๆ แล้วแนวคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นเป็นความต้องการของมนุษย์ตั้งแต่เริ่มคิดและเสนอว่าจะสร้างสรรค์สิ่งทั้งหลาย เพื่อตัวมนุษย์และสังคมมนุษย์แต่ไม่ได้เป็นการพูดกันเป็นเรื่องเป็นราวเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนมาพูดกันภายหลังจากมีคำว่า “การพัฒนาที่ยั่งยืน” เกิดขึ้นแล้วและก็มี การพูดและเป็นกระแสดังนั้นต่อ ๆ มา

ปรัชญา แนวคิด ทฤษฎีและหลักการพัฒนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

1. ปรัชญาสีเขียว
2. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
3. แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง
4. ทฤษฎีใหม่
5. ทฤษฎีทอมส์
6. ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม
7. ทฤษฎีระบบ
8. หลักการพัฒนาที่ยั่งยืน
9. แนวคิดอื่น ๆ เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

ปรัชญาสีเขียว

ปรัชญาสีเขียว (green philosophy) เป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นจากปัญหาสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของมนุษย์อย่างรุนแรง ในโลกตะวันตกจึงมีกระบวนการเคลื่อนไหวเพื่อหาทางออก สรุปแนวความคิดว่าการพัฒนาที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นการทำลายคุณภาพชีวิตและความอยู่รอดของมนุษย์

1. หลักปรัชญาสีเขียว

ปรัชญาสีเขียว ยึดหลักปรัชญา 4 ประการ (พลโท ฉลอง โชติกะคาม, 2542 : 41) คือ

1.1 ปรัชญาทางนิเวศหรือปรัชญาสีเขียว คือ ปรัชญาที่คำนึงถึงอนาคตของชาติของสิ่งแวดล้อมมากกว่าการคิดถึงการใช้วัตถุเพื่อประโยชน์เบื้องต้น

1.2 ปรัชญาความรับผิดชอบต่อสังคม คือ ความต้องการสร้างชุมชนแบบใหม่ขึ้นมาเป็นชุมชนที่มีความเสมอภาค มีการใช้ชีวิตร่วมกันและมีความเป็นมนุษย์มากขึ้น

1.3 ปรัชญาประชาธิปไตยพื้นฐาน คือ การปฏิเสธการรวมศูนย์การใช้ระบบอำนาจนิยม แต่ส่งเสริมการกระจายอำนาจอย่างเต็มที่

1.4 ปรัชญาอหิงสธรรม คือ แนวคิดที่ปฏิเสธการใช้ความรุนแรงทุกรูปแบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงสร้างสังคมที่รุนแรง หมายถึง โครงสร้างสังคมที่มีการกดขี่ ชูดรีด ครอบครอง ครอบงำ หรือทำให้เกิดความแตกแยก (alienation) ในชีวิตของมนุษย์

ปรัชญานี้ได้รับความสนใจมากขึ้น ในขณะที่ปรัชญาสีน้ำเงิน (blue philosophy) หรือทุนนิยมและปรัชญาสีแดง (red philosophy) หรือสังคมนิยมกำลังเสื่อมลง

2. หลักสำคัญของปรัชญาสีเขียวในทางเศรษฐศาสตร์

ในทางเศรษฐศาสตร์มีกลุ่มที่ให้ความสำคัญกับแนวคิดนี้ คือ คิดว่า “การสนองตอบความต้องการทางวัตถุ ไม่อาจทำให้มนุษย์หรือสังคมมีความสุขสมบูรณ์มากขึ้นเท่าใดนัก การแสวงหาวัตถุของคนกลุ่มหนึ่ง (ซึ่งแสวงหาอย่างไร้ขอบเขต) จะทำให้คนอีกกลุ่มหนึ่ง (ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคม) ต้องตกอยู่ในความทุกข์ยากเพราะคนกลุ่มน้อยกลุ่มนั้น จะเอาทรัพยากรส่วนใหญ่ไปครอบครองและไปใช้เกือบหมด” (สมพร เทพสิทธิ์า, 2536 : 47) ดังนั้นกลุ่มเศรษฐศาสตร์แนวนี้จึงยึดหลักสำคัญ 2 ประการ คือ

2.1 การแสวงหาเพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของคนทุกคนในสังคมเป็นความยุติธรรมที่ควรเกิดขึ้นในสังคม

2.2 การตอบสนองความต้องการจะต้องไม่เกิดขึ้นท่ามกลางการทำลายล้างธรรมชาติของโลก คือ เรื่องของการรักษาระบบนิเวศให้ยั่งยืนยาวนานนั่นเอง

3. แนวปฏิบัติการของปรัชญาเศรษฐกิจสีเขียว

เพื่อให้บรรลุหลักการดังกล่าว จึงมีแนวปฏิบัติการ ดังนี้

3.1 การจัดการเศรษฐกิจ โดยเน้นหลักการพึ่งตนเอง หลักการกระจายกิจกรรมทางเศรษฐกิจบนพื้นฐานของการสร้างสรรค์

3.2 ลดวิธีการผลิตอุตสาหกรรมที่ระบายของเสียและสารพิษออกมาจำนวนมาก การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสม

3.3 การจัดการทรัพยากร จะต้องไม่มีเป้าหมายเพื่อแสวงหากำไรและผลผลิตมากกว่าการรักษาคุณภาพชีวิตและสิ่งแวดล้อม ใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่สามารถหาใหม่ได้ สร้างความสมดุลระหว่างการใช้ทรัพยากรกับการเพิ่มประชากร

3.4 สร้างระบบการทำงานที่มีลักษณะสร้างสรรค์และความพึงพอใจแก่ผู้ทำงาน

3.5 ส่งเสริมการโยกย้ายรายได้ ทรัพยากร ปัจจัยการผลิตมุ่งมิไปสู่กลุ่มผู้ยากไร้

3.6 จะต้องมีการปฏิรูปสังคมอย่างรอบด้าน ด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน

การพัฒนาในแนวนิเวศเป็นการพัฒนาที่เชื่อว่าจะทำให้เกิดความยั่งยืนซึ่งเป็นความผิดพลาดจากการพัฒนาแนวอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้เกิดความไม่ยั่งยืน ดังเปรียบเทียบในตารางที่ 1.1 ดังนี้

ตารางที่ 1.1 เปรียบเทียบแนวทางการพัฒนาแนวอุตสาหกรรมและแนวนิเวศ

แนวอุตสาหกรรม	แนวนิเวศ
1. โลกทัศน์แบบอุตสาหกรรมนิยม	1. โลกทัศน์แบบนิเวศ
2. การพัฒนาเชิงปริมาณ	2. การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ
3. การควบคุมอยู่เหนือธรรมชาติ	3. การอยู่ร่วมกับธรรมชาติ
4. สิ่งแวดล้อมธรรมชาติคือทรัพยากรเพื่อเศรษฐกิจ	4. ธรรมชาติมีค่าสำหรับเคารพรักและห่วงใย
5. ความเจริญทางวัตถุคือเป้าหมายสูงสุด	5. ความสุขสมบูรณ์ของสังคมและความยั่งยืนทางนิเวศ คือ เป้าหมายสูงสุด
6. การใช้ทรัพยากรแบบสิ้นเปลือง	6. การใช้ทรัพยากรมีขีดจำกัด
7. วิชาการสมัยใหม่	7. ภูมิปัญญาชาวบ้านและเทคโนโลยีระดับกลาง
8. ลัทธิบริโภคนิยม	8. การสนองความต้องการของผู้ยากไร้
9. ระบบการผลิตและการจัดการแบบรวมศูนย์	9. การจัดองค์กรแบบเล็กและกระจายกิจกรรม
10. โครงสร้างอำนาจนิยม	10. โครงสร้างประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม
11. การจัดการสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติเพื่อแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์	11. การปรับโครงสร้างเศรษฐกิจสังคมและการเมืองแนวนิเวศผสมผสานกับจริยธรรมทางสิ่งแวดล้อม

ที่มา : พลโท ฉลอง โชติกະคามา, 2542 : 43.

4. จุดแข็งจุดอ่อนของปรัชญาสีเขียว

ปรัชญาสีเขียวกำลังได้รับความสนใจจากทั่วโลก เพราะวิกฤตทางสิ่งแวดล้อมและสังคมที่กำลังเกิดขึ้นอยู่ในขณะนี้ โดยมองว่าจุดแข็งของปรัชญาจะเป็นทางออกของวิกฤตการณ์โลก แต่ปรัชญาสีเขียวก็ยังมีจุดอ่อนที่ไม่ได้ให้ความสำคัญ กล่าวคือ

4.1 จุดแข็ง ปรัชญาสีเขียวเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ ให้ความสำคัญกับการจัดการกับระบบนิเวศและการบริหารจัดการสังคมที่กำลังเป็นวิกฤตการณ์ของโลกอยู่ในขณะนี้ ระบบนิเวศที่เสียความสมดุลทำให้เกิดสภาวะโลกร้อน อากาศวิปริต มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของทุกชีวิตบนโลก สังคมที่เหลื่อมล้ำและใช้ความรุนแรง ทำให้เกิดวิกฤตการณ์ทางสังคม ปรัชญาสีเขียวมุ่งที่จะแก้ไขปัญหาสิ่งเหล่านี้ และป้องกันที่จะไม่ให้เกิดปัญหาเหล่านี้ขึ้นอีกในอนาคต

4.2 จุดอ่อน วิกฤตการณ์ของโลกและวิกฤตการณ์ของสังคมไม่ได้เกิดขึ้นเองโดยธรรมชาติแต่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ นั่นคือ ปัญหาเกิดจากตัวมนุษย์ การแก้ปัญหาควรแก้ที่ต้นเหตุตามหลักการของศาสนาซึ่งจะกล่าวถึงหลักปฏิบัติไว้ในทุกศาสนา แต่ปรัชญาสีเขียวไม่ได้ให้ความสำคัญกับตัวมนุษย์ ซึ่งเป็นต้นเหตุของปัญหาจะต้องมีพฤติกรรมตามหลักคำสอนในศาสนา มีจริยธรรมและคุณธรรมต่อบุคคลอื่นและสังคม หลักปฏิบัตินี้จะต้องเกิดขึ้นเองในตัวมนุษย์โดยความสมัครใจ และมีความสุขที่ได้ปฏิบัติจะอย่างไรมนุษย์จึงจะเกิดสิ่งเหล่านี้ ปรัชญาสีเขียวไม่ได้กล่าวถึงไว้

ถ้ามนุษย์มีพฤติกรรมตามหลักคำสอนในศาสนาและยึดหลักปฏิบัติต่อสิ่งแวดล้อมและสังคมตามหลักการของปรัชญาสีเขียว วิกฤตการณ์ที่เกิดขึ้นกับโลกและสังคมในขณะนี้ก็จะหมดไป และไม่น่าจะเกิดขึ้นอีกในอนาคต

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (Sufficiency Economy Philosophy) เป็นปรัชญาชี้แนวทางการดำเนินชีวิตของประชาชน บุคคล ในทุกระดับครอบครัว ระดับชุมชนจนถึงระดับรัฐองค์การที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชพระราชทานแก่ปวงชนชาวไทยและสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ได้น้อมนำแนวพระราชดำริ “เศรษฐกิจพอเพียง” มาเป็นแนวทางการพัฒนาในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและ

สังคมแห่งชาติ ตั้งแต่แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน และพระราชทานคำอธิบายเพื่อความเข้าใจให้ถูกต้องอย่างต่อเนื่อง

1. ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง

จากพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทานเนื่องในวโรกาสต่าง ๆ และมีการบันทึกกันไว้ในหลายแห่งเกี่ยวกับความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง เช่น พระบรมราโชวาทในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทาน แก่บัณฑิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เมื่อวันที่ 18 กรกฎาคม 2517 [สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.), 2547 : 10] พระราชทานว่า

...การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้นต้องสร้างพื้นฐาน คือ ความพอมี พอกิน พอใช้ ของประชาชนส่วนใหญ่เบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการ และอุปกรณ์ที่ประหยัดแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ เมื่อได้พื้นฐานความมั่นคง พร้อมพอสมควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจ ขั้นสูงโดยลำดับต่อไป...

พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2517 (สำนักงาน กปร., 2547 : 8) พระราชทานว่า

...คนอื่นจะว่าก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัยเมืองไทยเชย ว่าเมืองไทยไม่มีสิ่งที่ทันสมัยใหม่ แต่เราพอมีพอกินและขอให้ทุกคนมีความปรารถนาที่จะให้เมืองไทยพออยู่พอกินมีความสงบสุขและทำงานตั้งจิตอธิษฐาน ตั้งปณิธาน ในทางนี้ที่จะให้คนเมืองไทยอยู่แบบพออยู่พอกินไม่ใช่จะรุ่งเรืองอย่างยอด แต่ว่ามีความพออยู่พอกิน มีความสงบเปรียบเทียบกับประเทศอื่น ๆ ถ้าเรารักษาความพออยู่พอกินได้เราก็จะยอดเยี่ยมยวดได้...

ในวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 [สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.), 2542 อ้างถึงใน จานงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, 2548 : 41] พระราชทานว่า

...เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกิน หมายความว่า อุ่มชูตัวเอง ได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง อันนี้ก็เคยบอกว่าความพอเพียงนี้ไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่เองอย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร บางสิ่งบางอย่างที่ผลิตได้มากกว่าความต้องการก็ขายได้แต่ขายในที่ที่ไม่ห่างไกลเท่าไร ไม่ต้องเสียค่าขนส่งมากนัก...

และพระราชทานขยายความเพิ่มเติมอีก เนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2541 (สุนทร กุล-วัฒนารพงศ์, 2544 อ้างถึงใน จำนงค์ อติวัฒน์ลิขิต, 2548 : 41-42)

...เมื่อปีที่แล้วตอนพูด พอเพียง แปลในใจแล้วก็ได้พูดออกมาด้วยว่า จะแปลเป็น self-sufficiency (พึ่งตนเอง) ถึงได้บอกว่าพอเพียงแก่ตนเอง แต่ความจริงเศรษฐกิจพอเพียงนี้กว้างขวางกว่า self-sufficiency คือ self-sufficiency นั้นหมายความว่า ผลิตอะไรที่มีพอที่จะใช้ไม่ต้องไปขอซื้อคนอื่น อยู่ได้ด้วยตนเอง (พึ่งตนเอง) แต่พอเพียงนี้มีความหมายกว้างขวางยิ่งกว่านี้ อีก คือคำว่า พอ ก็เพียงพอ เพียงนี้ก็พอ ดังนั้นเอง คนเราถ้าพอใน ความต้องการก็มีความโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าทุกประเทศมีความ คิดอันนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่า พอประมาณไม่สุดโต่ง ไม่โลภอย่างมาก คนเราก็อยู่เป็นสุข พอเพียงนี้ อาจจะมีมาก อาจจะมีของหรูหราก็ได้แต่ว่าต้องไม่ไปเบียดเบียนคนอื่น ต้องให้พอ ประมาณตามอัตภาพ พูดจาก็พอเพียง ทำอะไรก็พอเพียง ปฏิบัติตนก็พอเพียง ถ้า (หากต้องการเบียดเบียน) อย่างนั้นต้องเดือดร้อนกันแน่เพราะว่าอึดอัด ทำให้ทะเลาะกัน เมื่อมีการทะเลาะกันก็ไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย จาก การทะเลาะด้วยวาจาก็กลายเป็นการทะเลาะด้วยกาย ซึ่งในที่สุดก็นำมาสู่ ความเสียหาย เสียหายแก่ผู้เป็นตัวละครทั้งสองคน ถ้าเป็นหมู่ก็เลยเป็นการ ตีกันอย่างรุนแรงได้ ซึ่งจะทำให้คนอื่นอีกมากเดือดร้อน ฉะนั้น **ความพอเพียง** นี้ก็แปลว่า **ความพอประมาณ** และ**ความมีเหตุผล**...

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2542 (สำนักงาน กปร., 2547 : 12) พระราชทานว่า

...เศรษฐกิจพอเพียงนั้นเขาตีความว่าเป็นเศรษฐกิจชุมชน หมายความว่าให้พอเพียงในหมู่บ้านหรือในท้องถิ่นให้สามารถที่จะมีพอกิน เริ่มด้วย พอมีพอกิน พอมีพอกินได้พูดมานานหลายปี 10 กว่าปีแล้วให้พอมีพอกิน แต่ว่าพอมีพอกินนี้เป็นเพียงเริ่มต้นของเศรษฐกิจ เมื่อปีที่แล้วบอกว่า ถ้าพอมีพอกินคือ พอมีพอกินของตัวเองนั้นไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเศรษฐกิจสมัยหิน สมัยหินนั้นเป็นเศรษฐกิจพอเพียง...

พระราชดำรัสเนื่องในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา พระราชวังดุสิต เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2543 (สำนักงาน กปร., 2547 : 12) พระราชทานว่า

...เศรษฐกิจพอเพียงที่ได้ย้าแล้วย้าอีก แปลเป็นภาษาอังกฤษว่า sufficiency economy ภาษาไทยก็ต่อว่า ว่าไม่มี sufficiency economy แต่ว่าเป็นคำใหม่ของเราก็ได้ หมายความว่า ประหยัดแต่ไม่ใช่ขี้เหนียว ทำอะไรด้วยความอะลุ่มอล่วยกัน ทำด้วยเหตุและผล จะเป็นเศรษฐกิจพอเพียง แล้วทุกคนจะมีความสุขแต่พอเพียง เศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติยากที่สุด...

พระราชดำรัสอธิบายเพิ่มเติม พระราชทาน ณ พระตำหนักเปี่ยมสุข เมื่อวันที่ 17 มกราคม 2544 (สำนักงาน กปร., 2547 : 14) พระราชทานว่า

...ฉันพูดเศรษฐกิจพอเพียง ความหมาย คือ ทำอะไรให้เหมาะสมกับฐานะของตัวเอง คือ ทำจากรายได้ 200-300 บาท ขึ้นไป เป็น 2 หมื่น 3 หมื่นบาท คนชอบเอาคำพูดของฉันเศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะเศรษฐกิจพอเพียง คือ ทำเป็น self-sufficiency of economy เช่น ถ้าเขาต้องการดู TV ก็ควรให้เขามีดูไม่ใช่ไปจำกัดเขาไม่ให้ซื้อ TV ดู เขาต้องการดูเพื่อสนุกสนานในหมู่บ้านไกล ๆ ที่ฉันไป เขามี TV ดูแต่ใช้แบตเตอรี่ เขาไม่มีไฟฟ้า แต่ถ้า

sufficiency นั้น มี TV เขาฟุ่มเฟือย เปรียบเสมือนคนไม่มีสตางค์ไปตัด suit และยังใส่ necktie Versace อันนี้ก็เกินไป...

พระราชดำรัสดังกล่าว ได้มีผู้สรุปความหมายขยายความเพื่อนำไปใช้ในทางวิชาการ และการปฏิบัติในงานต่าง ๆ ดังนี้

สุเมธ ตันติเวชกุล (2547 อ้างถึงใน สำนักงาน กปร., 2547 : 15) สรุปว่า “เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (self-sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกินพอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้เจริญอย่างรวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว”

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต 2544 : 79-80) ได้กล่าวถึงความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียงอาจมองได้เป็น 2 ด้าน คือ มองด้านวัตถุวิสัย (objective) กับมองด้านจิตวิสัย (subjective) มองด้านวัตถุวิสัยเป็นการมองภายนอก คือ ต้องมีกินมีใช้ มีปัจจัยสี่เพียงพอแก่อัตภาพ ใกล้เคียงกับคำว่าพึ่งตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ ส่วนการมองในด้านจิตวิสัยเป็นการมองจิตใจภายใน คือ คนจะมีความรู้สึกเพียงพอไม่เท่ากัน บางคนมีเป็นล้านก็ไม่พอ บางคนมีนิดเดียวก็พอ เป็นการเพียงพอทางจิตใจ

สำนักงาน กปร. (2547 : 1) ให้ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงว่า

...เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเองอยู่ได้โดยไม่ต้องเดือดร้อน โดยต้องสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือ ตั้งตัวให้มีความพอกินพอใช้ ไม่ใช่มุ่งหวังแต่จะทุ่มเทสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้รวดเร็วแต่เพียงอย่างเดียว เพราะผู้ที่มีอาชีพและฐานะเพียงพอที่จะพึ่งตนเอง ย่อมสามารถสร้างความเจริญก้าวหน้าและฐานะทางเศรษฐกิจขั้นที่สูงขึ้นไปตามลำดับต่อไปได้...

นอกจากนี้สำนักงาน กปร. (2547 : 5) ยังกล่าวถึงความพอเพียงไว้อีกว่า

...**ความพอเพียง** หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล... มีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ

และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีความสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญาและความรอบคอบเพื่อให้สมดุล และพร้อมต่อการรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว และกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี...

ประเวศ วะสี (2544 : 4-5) กล่าวไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้แปลว่าไม่ได้ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ส่งออก ไม่ผลิตเพื่อคนอื่น ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค สิ่งเหล่านี้หลายคนคิดเอาเองพูดเอาเองและกลัวไปเองทั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีวิสัยทัศน์กว้างไกลในเรื่องนี้

เศรษฐกิจพอเพียง จึงหมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน (ประเวศ วะสี, 2544 : 4-5) กล่าวคือ (1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน (2) จิตใจพอเพียงทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก (3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสานซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อมและได้ทั้งเงิน (4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนเข้มแข็งจะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสีสิ่งแวดล้อม (5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติและปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง (6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง วัฒนธรรม หมายถึง วิถีชีวิตของกลุ่มคนที่สัมพันธ์อยู่กับสิ่งแวดล้อมที่หลากหลาย ดังนั้น เศรษฐกิจจึงควรสัมพันธ์และเติบโตขึ้นจากฐานของวัฒนธรรมจึงจะมั่นคง และ (7) มีความมั่นคงพอเพียงไม่ใช่บูบวบ เตี้ยจนเตี้ยรววยแบบกะทันหัน เตี้ยวตงงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าแบบนั้นประสาทมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกินไป จึงสุขภาพจิตเสีย เครียด เศรษฐกิจพอเพียงที่มั่นคงจึงให้สุขภาพจิตดี เมื่อทุกอย่างพอเพียงจึงเกิดความสมดุล ความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน

ในพันธบัตรใบละ 1,000 บาท บันทึกไว้ว่าเศรษฐกิจพอเพียง “เศรษฐกิจแบบพอมีพอกิน แบบพอมีพอกินนั้น หมายความว่า อุ่มชูตัวเองได้ให้มีพอเพียงกับตัวเอง”

ที่น้อมนำพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่พระราชทานแก่ประชาชนชาวไทยในวโรกาสต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องมาไว้ โดยเฉพาะภายหลังวิกฤตเศรษฐกิจของไทยเมื่อปี พ.ศ. 2540 ซึ่งชาวไทยแทบทุกหมู่เหล่าต่างรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม น้อมนำไปเป็นหลักการดำเนินชีวิตและการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของชาติ แต่มีบางประเด็นที่บางคนยังไม่เข้าใจหรือเข้าใจผิดเป็นอย่างอื่น จึงมีพระราชดำรัสอธิบายอย่างต่อเนื่อง การนำมาลงไว้จะทำให้ผู้ศึกษามีความเข้าใจถูกต้องครบถ้วนในแง่มุมและประเด็นต่าง ๆ และยังจะเป็นฐานคิดที่ดีที่จะนำไปสู่แก่นแท้ของชีวิตมากขึ้น และเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

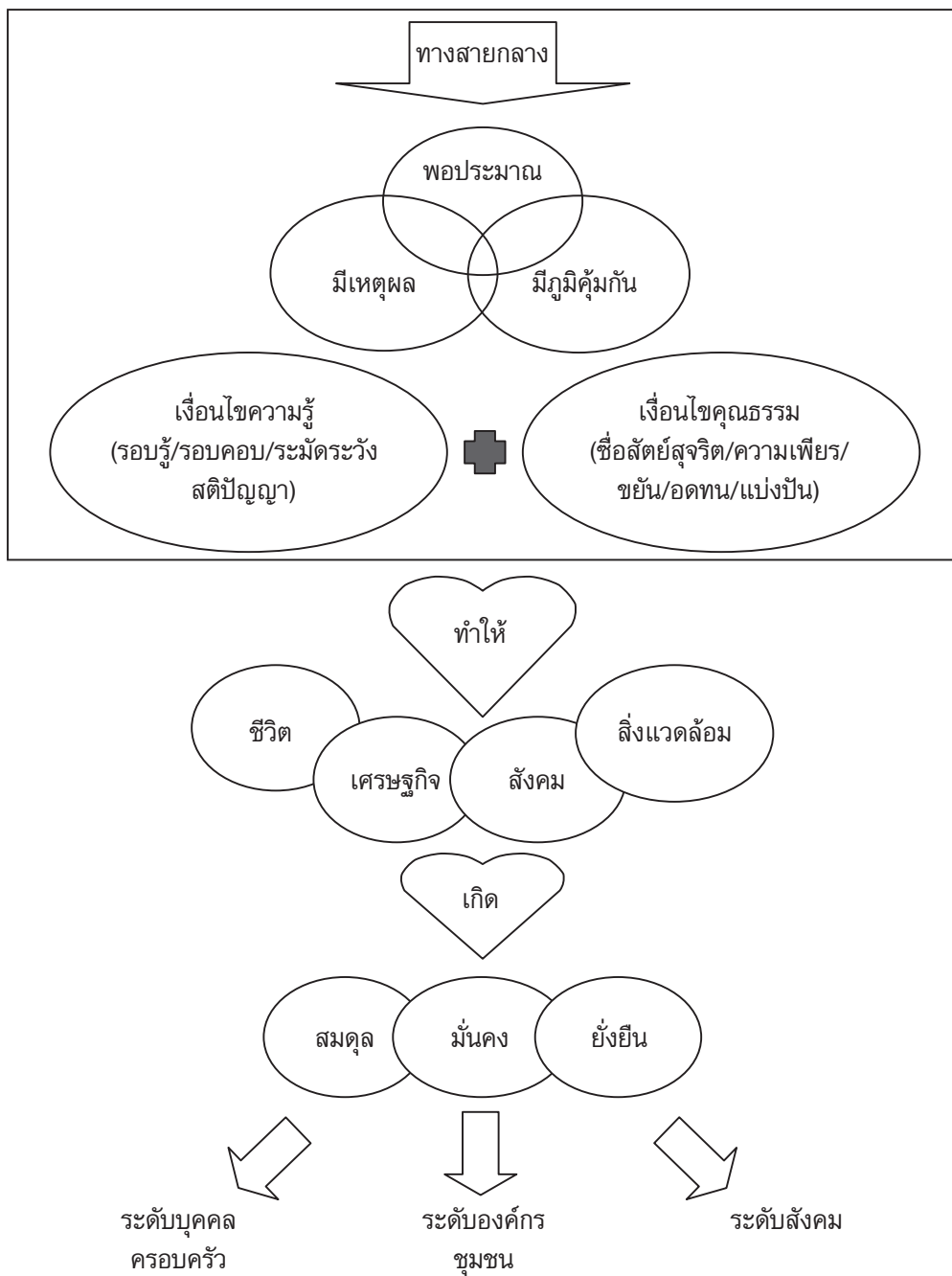
นอกจากนี้ ยังมีข้อสรุปข้อขยายความของปราชญ์อาวุโสตลอดจนองค์กรหน่วยงานที่ใกล้ชิดที่สนองพระราชดำริมาประกอบ ช่วยให้เกิดความเข้าใจที่ชัดเจนกว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

สรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงได้ว่า หมายถึง ปรัชญาทางเศรษฐกิจที่ยึดหลัก **ความพอประมาณ** คือ พอมี พอกิน พอใช้ สามารถอุ่มชูตัวเองได้ **ความมีเหตุผล** คือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับของความพอประมาณในมิติต่าง ๆ อย่างมีเหตุผล และมีภูมิคุ้มกันพร้อมที่จะรับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ทั้งจากปัจจัยภายในและภายนอก โดยมีความรู้และคุณธรรมเป็นเงื่อนไขสำคัญในทางปฏิบัติ

2. กรอบแนวคิด หลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

แนวคิดหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสามารถวิเคราะห์ จากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ข้อสรุป ข้อขยายความของปราชญ์อาวุโสและหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เป็นกรอบความคิดให้เห็นความเชื่อมโยงของแนวคิดหลักการต่าง ๆ ได้ ดังรูปที่ 1.1

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง
(3 ห่วง 2 เงื่อนไข 3 ระดับ)

รูปที่ 1.1 แผนภาพกรอบแนวคิด หลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

จากกรอบความคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ยึดแนวทางสายกลาง ยึดหลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข 3 ระดับ กล่าวคือ

หลักความพอประมาณ คือ ความพอดีไม่มากเกินไปและไม่น้อยเกินไปในมิติต่าง ๆ ของการกระทำ เช่น การผลิตและการบริโภคจะต้องอยู่ในระดับพอประมาณ ไม่โลภจนเป็นเหตุให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน ไม่กระตือรือร้นจนเป็นเหตุให้ตนเองต้องขาดแคลนและเสียโอกาส

หลักความมีเหตุผล คือ การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอประมาณในมิติต่าง ๆ จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผลยอมรับได้

หลักการมีภูมิคุ้มกัน คือ การทนต่อผลกระทบท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่จะทำให้สูญเสียความมั่นคงทางจิตใจอันเป็นเหตุให้สูญเสียเอกลักษณ์ อัตลักษณ์ วัฒนธรรมที่ดีงามของสังคม ค่านิยมที่เหมาะสม มีการกระทำที่อาจขาดหลักความพอประมาณ และความมีเหตุผล เสียหายต่อระบบคุณธรรมจริยธรรมที่ดีงาม

เงื่อนไขความรู้ คือ การปฏิบัติให้ได้เป็นไปตามหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และการมีภูมิคุ้มกันนั้นจะต้องอาศัยความรู้ ความรอบคอบ ความระมัดระวัง สถิติปัญญา พิจารณาที่จะนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน

เงื่อนไขคุณธรรม คือ มีความซื่อสัตย์สุจริต มีความเพียร มีความขยัน มีความอดทน และมีการแบ่งปันในการดำรงอยู่และใช้ชีวิตร่วมกันในสังคม

หลัก 3 ห่วง 2 เงื่อนไข จะทำให้ชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เกิดความสมดุลมั่นคงและยั่งยืนในทุกระดับตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว ระดับองค์กร ชุมชน ไปถึงระดับสังคม (รัฐ ประเทศ และโลก)

ทั้งหมดนั้นเริ่มจากฐานการพึ่งตนเองเป็นสำคัญ คือ การพัฒนาจิตใจตนเองให้เป็นผู้มีคุณธรรมพัฒนาตนเองให้มีความรู้ พึ่งตนเองในด้านการดำเนินชีวิต ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและด้านเทคโนโลยีซึ่งจะมีผลกระทบต่อธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในปัจจุบันได้รับการยอมรับในระดับโลก โดยเลขาธิการองค์การสหประชาชาติ นายโคฟี อันนัน (Kofi Annan) ได้ทูลเกล้าฯ ถวายรางวัล “ความสำเร็จสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์” (Lifetime Achievement in Human Development

Award) แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ในฐานะกษัตริย์นักพัฒนา เมื่อวันที่ 26 พฤษภาคม 2549 (ศูนย์ขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง, 2549)

3. จุดแข็งจุดอ่อนของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้แนะแนวทางการพัฒนาแนวทางหนึ่ง จุดแข็งจุดอ่อนเป็นผลจากความรู้ ความเข้าใจ และการนำไปใช้ กล่าวคือ

3.1 จุดแข็ง การดำเนินการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะทำให้เกิดผลในทางปฏิบัติ ดังนี้

3.1.1 ทำให้ชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนเป็นรากฐานของสังคม เมื่อชุมชนเข้มแข็ง สังคมก็เข้มแข็ง ดังพระราชดำรัสเปรียบเทียบความเข้มแข็งของอาคารบ้านเรือน (ซึ่งเปรียบเสมือนสังคม) ว่า “...อาคารบ้านเรือน ตั้งอยู่ได้อย่างมั่นคง ก็เพราะความแข็งแรงของรากฐานหรือเสาเข็มซึ่งเรามองไม่เห็นและมักลืมนึกไปว่าเราอยู่ได้บนฐานรากอะไร...” (สำนักงาน กปร., 2547 : 28)

3.1.2 ลดช่องว่างความเหลื่อมล้ำทางสังคม เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาเพื่อแก้ปัญหาความยากจนและการเอาเปรียบกันทางสังคม คือ **แนวทางพอประมาณ หรือพอเพียง** คือ พออยู่ พอกิน พอใช้ **มีเหตุผล** คือ ไม่โลภ ไม่ฟุ้งเฟ้อ **มีภูมิคุ้มกัน** คือ ไม่ยึดติดวัตถุ มีความรู้ มีปัญญา มีความขยัน อดทนในการประกอบอาชีพ ถ้าทำได้ก็จะหายจนและไม่เอาเปรียบกัน ช่องว่าง ความเหลื่อมล้ำทางสังคมก็จะลดลง

3.1.3 สังคมไทยพึ่งตนเองได้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการพึ่งตนเองเป็นหลัก สังคมไทยเป็นสังคมเกษตรกรรมซึ่งพึ่งตนเองได้ในเรื่องอาหาร อาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิตของมนุษย์ การพึ่งตนเองได้ในปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการดำรงชีวิต มนุษย์ก็อยู่รอดได้ สังคมก็อยู่รอด อย่างไรก็ตามเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาที่ใช้ได้กับทุกสังคม

3.1.4 การปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเหมือนกับการปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา คือ หลักสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) หลักสายกลางจะช่วยลดความตึงเครียดทำให้จิตใจสงบสุข จิตใจสงบสุขเป็นผลดีต่อสุขภาพกาย คนที่มี

สุขภาพจิตและสุขภาพกายดี ชีวิตก็เป็นสุข ความสุขกายและสุขใจเป็นสิ่งที่ทุกคนปรารถนา คนมีความสุขก็ทำให้สังคมสงบสุข สังคมสงบสุขก็เป็นสังคมที่น่าอยู่ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นปรัชญาที่พึงยึดถือเป็นหลักปฏิบัติสำหรับทุกคน

3.2 จุดอ่อน เป็นเรื่องของความรู้ ความเข้าใจ และการปฏิบัติซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงมีพระราชดำรัสในเรื่องเหล่านี้ เช่นว่า “...คนชอบเอาคำพูดของฉัน เศรษฐกิจพอเพียงไปพูดกันเลอะเทอะ...” (สำนักงาน กปร., 2547 : 14) “...เศรษฐกิจพอเพียงนี้เป็นสิ่งที่ปฏิบัติยากที่สุด...” (สำนักงาน กปร., 2547 : 12) แสดงถึงความไม่รู้ไม่เข้าใจของคนและปฏิบัติยากเพราะเป็นเรื่องที่ต้องบังคับจิตใจ ไม่ให้โลภ หลง ไปกับกระแสโลก และสังคมทุนนิยมที่ฝังรากลึกมายาวนานจนเกิดเป็นทัศนคติว่าสังคมที่ทันสมัย คือ สังคมที่เจริญเพียบพร้อมด้วยวัตถุและเทคโนโลยี ในเรื่องนี้ก็ทรงทราบดังพระราชดำรัสว่า “...คนอื่นจะว่าก็ช่างเขา จะว่าเมืองไทยล้าสมัย เมืองไทยเขย...ถ้าเรารักษาความพออยู่ พอกินได้ เรา ก็จะยอดยิ่งยอดได้...” (สำนักงาน กปร., 2547 : 8)

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแม้จะทรงมีพระราชดำรัสไว้นานแล้ว คือ ตั้งแต่ พ.ศ. 2517 แต่เพิ่งจะเริ่มเห็นคุณค่า ทำความเข้าใจ และนำมาใช้เป็นหลักปฏิบัติภายหลังเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ เมื่อ พ.ศ. 2540 นี้ คงเป็นเพราะไม่เข้าใจและยากที่จะปฏิบัตินั่นเอง

แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง

คณะกรรมการโลกว่าด้วยสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแห่งองค์การสหประชาชาติ ได้จัดกระแสการพัฒนาที่ยั่งยืนขึ้น เมื่อ ค.ศ. 1987 (พ.ศ. 2530) [พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), 2544 : 55] โดยเสนอแนวคิดว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นจะต้องไม่ทำลายธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีองค์การต่าง ๆ นักวิชาการ นำเสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. แนวคิดการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม

องค์การการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ (UNESCO) ได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาในระดับโลกที่เรียกว่า “ทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม” (World Decade for Cultural Development) โดยการอนุมัติของสมัชชาใหญ่และให้

ค.ศ. 1988-1997 (พ.ศ. 2531-2540) เป็นช่วงทศวรรษโลกเพื่อการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม [พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2544 : 56] กล่าวคือ ในการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้นำวัฒนธรรมมาเป็นแกนกลางหรือเป็นหัวใจของการพัฒนาในช่วงนั้น ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยต่างก็ให้ความสำคัญกับวัฒนธรรม มีการอนุรักษ์ฟื้นฟูวัฒนธรรมทั้งในระดับชาติ และท้องถิ่นเพื่อนำมาใช้เป็นยุทธศาสตร์หลักในการพัฒนาที่มุ่งเศรษฐกิจเป็นสำคัญและเศรษฐกิจที่มุ่งความเจริญทางวัตถุด้วย จนทำให้เสียความสมดุล เป็นปัญหาทำให้เดือดร้อนกันไปทั่วโลก มิติทางวัฒนธรรมให้ความสำคัญกับมนุษย์และวัฒนธรรมให้รวมอยู่ในกิจกรรมทางเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมด้วย

2. แนวคิดทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2544 : 72-264) ได้เสนอแนวคิดและแนวทางการพัฒนาทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้ สรุปได้ดังนี้

2.1 สาเหตุและความเป็นมาของการพัฒนาที่ยั่งยืน เกิดจากสภาพการณ์ต่อไปนี้

2.1.1 สิ่งดีหมดไป คือ ทรัพยากรธรรมชาติร่อยหรอเพราะมนุษย์เป็นผู้นำมาใช้โดยไม่มีการชดเชยให้สมดุลและสมบูรณ์เหมือนเดิม

2.1.2 มนุษย์ใส่ของเสียเป็นสารพิษให้แก่โลก เช่น ขยะ ยิ่งมีการผลิตมาก บริโภคมากยิ่งขึ้นปริมาณมาก

2.1.3 ประชากรยิ่งเพิ่มมากขึ้นก่อให้เกิดปัญหา

2.2 แนวทางการแก้ปัญหาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ

2.2.1 แก้ปัญหาที่องค์ประกอบของการพัฒนา คือ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจ ต้องใช้ทั้ง 3 อย่างนี้เป็นแกนกลางของการพัฒนา วิทยาศาสตร์เป็นความรู้เพื่อการพัฒนาจะต้องเปลี่ยนจากการค้นหาความรู้ที่มุ่งสร้างเทคโนโลยีมาเป็นการค้นหาความรู้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา เทคโนโลยีที่ใช้ในการผลิตจะต้องไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม และพฤติกรรมทางเศรษฐกิจทั้งการผลิตและการบริโภคจะต้องไม่เป็นการทำลายสิ่งแวดล้อมเช่นเดียวกัน การพัฒนาเศรษฐกิจกับการพัฒนามนุษย์จะต้องทำไปพร้อมกัน

การพัฒนาเศรษฐกิจซึ่งใช้วิทยาศาสตร์กับเทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ ต้องเชื่อมโยงกับตัวมนุษย์ คือ เป็นไปเพื่อการพัฒนามนุษย์โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2.2.2 การเมืองจะต้องกำหนดนโยบายให้เป็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป็นต้นว่า นโยบายเกี่ยวกับประชากรจะต้องวางแผนให้ดี เช่น เรื่องการควบคุมจำนวน จะต้องควบคุมอัตราการเพิ่มหรือลดอย่างไร จะแก้ปัญหาความยากจนอย่างไร จะจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพอย่างไร นโยบายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม เช่น จะต้องประหยัดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ จะต้องมีการนำกลับมาใช้ใหม่ด้วยการหมุนเวียนใช้ การฟื้นทรัพยากรมาใช้ใหม่ เช่น กระแสลมใช้หมุนกังหันวิดน้ำและใช้ผลิตกระแสไฟฟ้า หรือผลิตกระแสไฟฟ้า จากพลังงานแสงแดด น้ำ มีการบำรุงรักษาให้ใช้ประโยชน์ได้นาน ๆ มีการทดแทนสิ่งที่ใช้ไปด้วยการปลูกสร้างใหม่ เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีมาตรการอื่น ๆ อีก เช่น การใช้มาตรการทางกฎหมาย การใช้มาตรการทางภาษี มาตรการทางงบประมาณ เป็นต้น ซึ่งจะต้องเอื้อและเป็นไปในทิศทางการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วยเช่นเดียวกัน

2.2.3 แก้ปัญหาที่ตัวมนุษย์ โดยการทำให้คนมีคุณภาพ ถ้าคนมีคุณภาพคนก็จะไม่สร้างปัญหา คนจะมีคุณภาพต้องใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือ ประเด็นของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพต้องพัฒนาให้ครบ 3 ด้าน คือ

1) ด้านพฤติกรรม ทำให้มนุษย์มีวินัยในการทำมาหาเลี้ยงชีพ มีวินัยต่อการใช้ชีวิตและมีวินัยต่อธรรมชาติสิ่งแวดล้อม

2) ด้านจิตใจ เป็นเรื่องเกี่ยวกับคุณธรรม ความรู้สึก แรงจูงใจ และสภาพของจิตใจซึ่งเป็นเรื่องของความสุข ความพอใจ ความสดชื่น เบิกบาน การทำให้เกิดและการสนองตอบต่อสิ่งเหล่านี้ สังคมมนุษย์จะพัฒนาไปในแนวทางสันติสุข

3) ด้านปัญญา คือ มีความรู้ รอบรู้ มีความเข้าใจหลักเหตุผล มีทัศนคติ ค่านิยมและแนวคิดที่ถูกต้องเหมาะสมบนหลักของเหตุผล

การพัฒนามนุษย์ หรือในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ภาวนา” ต้องเอาปัญญา (wisdom) กับศีล (ethics) ประสานกัน โดยมีจิตใจ (mental qualities) เป็นตัวเชื่อม รวมกัน 3 ด้านจึงเป็นจริยธรรม

จริยธรรมไม่ใช่เรื่องระดับบุคคลเท่านั้นจะต้องเป็นเรื่องระดับประเทศ และระดับสังคมด้วย จริยธรรมจะไม่มีถ้ามนุษย์ยังมีกิเลส 3 ตัว คือ ตัณหา (ความอยากได้) มานะ (ความต้องการยิ่งใหญ่) และทิฐิ (ความยึดมั่นในค่านิยมต่าง ๆ)

จริยธรรมจะยั่งยืนได้ต้องเป็นจริยธรรมแท้ จริยธรรมแท้ คือ จริยธรรมที่ทำให้มนุษย์มีความสุขถ้ามนุษย์ไม่มีความสุขจริยธรรมก็ไม่ยั่งยืน การพัฒนาที่ยั่งยืนจะต้องไม่ใช่การพัฒนาที่จะทำให้คนในอนาคตต้องยอมลดหย่อนความสามารถที่จะสนองความต้องการของเขาเอง ขณะเดียวกันคนในปัจจุบันก็ต้องไม่ลดหย่อนความสามารถที่จะสนองความต้องการในปัจจุบันลงด้วย มนุษย์จึงจะมีความสุขความสุข ทำให้เกิดความยั่งยืน ความยั่งยืนจะเกิดได้ก็ต้องมีขอบเขตของความต้อการ นั่นคือ **ทางสายกลาง** ทางสายกลางในด้านเศรษฐกิจ และด้านระบบนิเวศ โดยมีความสามารถที่จะวิวัฒนาการของมนุษย์ (evolvability) เป็นตัวสอดแทรกซึ่งจะต้องสมดุลกลมกลืนกันไป

สรุปว่า การพัฒนาจะยั่งยืนได้จะต้องยึดหลักการดำเนินชีวิตและการพัฒนาที่เป็นแนวทางสายกลาง ซึ่งสอดคล้องกับหลักคำสอนเรื่องมัชฌิมาปฏิปทาในพระพุทธศาสนา

3. แนวคิดการพัฒนาตามแนวทางพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีหลักคำสอนที่ใช้แก้ปัญหา คือ หลักคำสอนที่ใช้แก้ปัญหา คือ อริยสัจ 4 มี ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค ทุกข์ คือปัญหาหรือความเดือดร้อน สมุทัย คือ การค้นหาสาเหตุของทุกข์ นิโรธ คือการดับทุกข์หรือตัวปัญหานั้น มรรค คือหนทางแห่งการดับทุกข์หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ทุกข์หมดไป อริยสัจ 4 จึงเป็นหลักที่นำไปใช้ได้กับทุกเรื่อง รวมทั้งการพัฒนาที่ยั่งยืนด้วย ทุกข์ของการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ การพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน สาเหตุหลักเพราะเป็นการพัฒนาที่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โลกและสิ่งมีชีวิตดำรงอยู่ได้และไม่เกิดปัญหาเพราะความสมดุลของธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การดับทุกข์ ก็คือ การพัฒนาไม่ว่าเรื่องใด ๆ โดยเฉพาะเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาก จะต้องไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและต้องมีเพียงพอสำหรับความจำเป็นที่ต้องการของมนุษย์ในปัจจุบันและในอนาคต ที่จริงต้องเพียงพอสำหรับสิ่งมีชีวิตทุกชนิดด้วยจึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง วิธีการที่จะดับทุกข์

หรือมรรคทำได้อย่างไร ความจริงคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นคำสอนที่ปฏิบัติแล้วนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนทั้งสิ้น พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต, 2544 : 194-201) ได้กล่าวถึงหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืนสรุปได้ ดังนี้

3.1 ทำดีต่อธรรมชาติ พระพุทธศาสนามองธรรมชาติว่า

3.1.1 ธรรมชาติเป็นที่รื่นรมย์ ให้มองเห็นและชื่นชมในความงามของธรรมชาติ มีความสุขอยู่กับธรรมชาติ

3.1.2 สิ่งทั้งหลายในธรรมชาติเป็นเพื่อนร่วมกฎธรรมชาติอันเดียวกัน คือ เป็นเพื่อเกิด แก่ เจ็บ ตาย และเป็นไปตามหลักอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

3.1.3 ธรรมชาติเป็นสภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าเกื้อกูลต่อการพัฒนาของมนุษย์ คือ พัฒนาจิตให้สงบเป็นสมาธิจากสภาพแวดล้อมที่ร่มรื่น ร่มเย็น และสงบเงียบ จิตสงบเป็นสมาธิจะเกื้อหนุนให้เกิดปัญญา

3.2 พฤติกรรมเศรษฐกิจ พระพุทธศาสนาสอนให้รู้จักความพอประมาณ ความพอดี ให้รู้จักแยกแยะคุณค่าที่แท้จริงกับคุณค่าเทียม จะทำให้ไม่ลุ่มหลงไปตามคุณค่าเทียม จะรู้จักพอประมาณและพอดี

3.3 การสร้างสรรค์การใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี หลักพระพุทธศาสนาสอนในเรื่องความไม่ประมาท ถ้ามनुษย์ประมาททำให้การสร้างสรรค์และการใช้วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเป็นตัวการที่ทำลายมนุษย์ มนุษย์จะต้องไม่ประมาทและรู้เท่าทัน

ถ้าจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธศาสนากับธรรมชาติ พระพุทธศาสนามีความสัมพันธ์กับธรรมชาติตั้งแต่เริ่มกำเนิดพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าตรัสรู้ในป่าใต้ต้นมหาโพธิ์ เดินทางสั่งสอนเผยแผ่พระธรรมคำสอนก็อยู่ในป่าเป็นส่วนใหญ่ สุดท้ายก็เข้าสู่ปรีณิพพานในป่า หลักคำสอนที่สวางและพุทธศาสนิกชนทั้งหลายถือปฏิบัติ จึงเป็นแนวทางที่ผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เช่น ให้อยู่ท่ามกลางความสงบ ให้รักสันโดษ สมถะ ไม่โลภ ส่งเสริมให้พระเดินธุดงค์ เป็นต้น ในวนโรปสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องของป่าและน้ำว่า “ชนเหล่าใดปลูกป่า ปลูกสวน สร้างสะพาน สร้างโรงน้ำ ขุดบ่อน้ำ บริจาคอาคารที่พักอาศัย ชนเหล่านั้นได้บุญตลอดเวลาทั้งกลางวันและกลางคืน” (พระเมธีธรรมาภรณ์ อ้างถึงใน สมพร เทพสิทธิ, 2536 : 56) “ในทรรคนะของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ ความสำเร็จของ

การพัฒนามิได้วัดกันด้วยการมีวัตถุ มีการผลิต มีการบริการ หรือมีรายได้ประชาชาติขยายตัวในอัตราสูง เราควรจะพึงวัดด้วยความไม่มีคนอดอยากยากไร้มากกว่านโยบายเศรษฐกิจของชาติ ต้องยึดคนเป็นหลักไม่ใช่ยึดวัตถุ คนต้องหลุดพ้นจากความทุกข์ยากทั้งทางร่างกายและจิตใจ” (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, 2535 : 265-276) ทศณะการเอาคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เป็นทศณะที่จะทำให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืนได้แนวทางหนึ่งเหมือนกัน

พลโท ฉลอง โชติกะคาม (2542 : 47) ได้สรุปตารางเปรียบเทียบวิถีชีวิตแบบพุทธและแบบอุตสาหกรรมไว้พอให้เห็นแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน คือ วิถีชีวิตแบบพุทธและการพัฒนาที่ไม่ยั่งยืน คือ วิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมนิยม ดังนี้ (ตารางที่ 1.2)

ตารางที่ 1.2 เปรียบเทียบวิถีชีวิตแบบพุทธและแบบอุตสาหกรรมนิยม

วิถีชีวิตแบบพุทธ	วิถีชีวิตแบบอุตสาหกรรมนิยม
- ไม่ลุ่มหลงวัตถุ - สนองความต้องการพื้นฐาน - บริโภคอย่างมีเหตุผล - ไม่สะสมส่วนเกิน - ทำงานเพื่อสังคมและร่วมมือกัน - อหิงสธรรม - อยู่ร่วมกับธรรมชาติ - ให้ทาน - อิสระเสรี - เสมอภาค - เศรษฐศาสตร์แห่งความรัก	- แสวงหาวัตถุไม่มีสิ้นสุด - ปลุกปั่นความต้องการ - บริโภคไร้ขอบเขต - เน้นการสะสมส่วนเกิน - ทำงานเพื่อตนเองและแข่งขันกัน - รุนแรงและทำลายล้าง - พิชิตและขูดรีดธรรมชาติ - เอารอดเอาเปรียบเพื่อนมนุษย์ - ครอบงำ - แบ่งแยกชนชั้น - เศรษฐศาสตร์แห่งอำนาจนิยม

ที่มา : พลโท ฉลอง โชติกะคาม, 2542 : 47.

วิถีชีวิตแบบพุทธ เป็นแนวทางการพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าแนวคิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาลแล้วแต่ในครั้งนั้นไม่มีคำว่า “การพัฒนาอย่างยั่งยืน” ใช้หลักธรรมคำสอนมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและนำไปสู่ความยั่งยืนสูงสุด (นิพพาน)

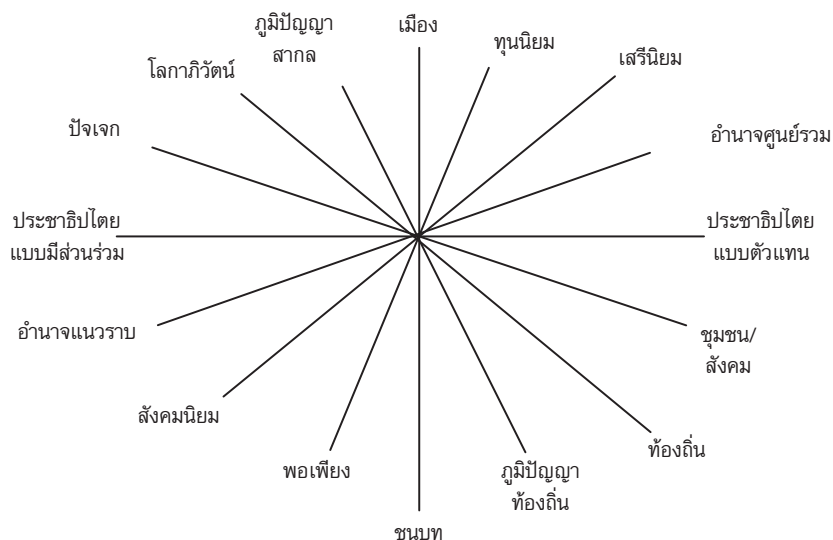
การพัฒนาเชิงวัฒนธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืน และการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนาแท้ที่จริงแล้วเป็นเรื่องเดียวกัน กล่าวคือ วัฒนธรรมเป็นรากเหง้าของมนุษย์ และเป็นรากเหง้าของสังคม เป็นมรดกตกทอดที่ต่อยอดและพัฒนาไป เป็นเครื่องบ่งบอกถึงความเจริญก้าวหน้าของมนุษย์และสังคมแต่ละยุคแต่ละสมัย เป็นสิ่งที่ตั้งตามเป็นแบบแผน การดำเนินชีวิตของมนุษย์ทำให้มนุษย์ทำในสิ่งที่ถูกต้องเหมาะสม ทำให้ความวุ่นวายในการดำรงชีวิตของมนุษย์น้อยลงเพราะมีแนวปฏิบัติที่ตั้งตามอยู่รอบให้ปฏิบัติอยู่แล้ว เป็นฐานให้มนุษย์รุ่นหลังมีต้นทุนชีวิตสูงขึ้น การพัฒนาเชิงวัฒนธรรมจึงเป็นการพัฒนาคุณค่าที่มีมาและมีอยู่ (วัฒนธรรม) ของมนุษย์และสังคมให้มีคุณค่ามากยิ่งขึ้นสอดคล้องกับความเจริญก้าวหน้าของโลกที่มีความเจริญทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี การพัฒนาจากรากเหง้าเหมือนการพัฒนาจากรากฐานที่รองรับการดำรงอยู่ของสังคม สังคมย่อมมั่นคง ความมั่นคงก็คือความยั่งยืน ในส่วนของพระพุทธศาสนาก็เป็นหลักปฏิบัติตนเพื่อความสุขและความเจริญของมนุษย์โดยตรง หลักของพระพุทธศาสนาเน้นความเป็นธรรมชาติสอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ดังนั้น การพัฒนาเชิงวัฒนธรรม การพัฒนาที่ยั่งยืนและการพัฒนาตามแนวพระพุทธศาสนา จึงกล่าวได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกัน

4. แนวคิดเกี่ยวกับความขัดแย้งในตัวเอง

แฮนดี (2546 : 32-34) กล่าวว่า ชีวิตเต็มไปด้วยความขัดแย้งในตัวเอง (paradox) โลกมีความซับซ้อนและยากต่อการทำความเข้าใจทุกหนทุกแห่ง แต่ถ้าเราเพ่งพินิจ ความขัดแย้งในตนเองได้กลายเป็นคู่หูของความก้าวหน้าทางเศรษฐกิจไปแล้ว

พาราดอกซ์ (paradox) เป็นความคิดเห็นที่ตรงกันข้ามที่ไม่สามารถจัดให้หมดไปได้ แต่ถ้าเรียนรู้ที่จะสร้างความสมดุล (balance) ก็จะได้ประโยชน์ทำให้โลกมนุษย์เจริญก้าวหน้า พาราดอกซ์อาจใช้ศัพท์ภาษาไทยว่า “ปฏิทัศน์”

พาราดอกซ์ที่เกิดขึ้นในโลกซึ่งอาจเรียกว่า โลกปฏิทัศน์ (world of paradox) ปรากฏให้เห็นเป็นตัวอย่างดังแสดงในรูปที่ 1.2 ซึ่งแสดงถึงความขัดแย้งของโลก 2 ขั้ว หรือโลก 2 ทาง จะมีจุดตัดซึ่งเป็นจุดสมดุลที่จะทำให้โลก 2 ทางมาบรรจบกันเป็นมัชฌิมา-ปฏิปทา (ทางสายกลาง) ตอบสนองความต้องการของทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งเป็นแนวทางของการพัฒนาที่ยั่งยืน

รูปที่ 1.2 แผนภาพแสดงโลกทัศน์

ทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่ เป็นแนวทางและวิธีการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริสำหรับเกษตรกรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง (เศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญาการดำรงชีวิตของคนทุกหมู่เหล่า) ให้เกษตรกรรู้จักวิธีการนำเอาทรัพยากรธรรมชาติที่ตนเองมีอยู่ เช่น ที่ดิน น้ำ ต้นไม้ พืชผล ตลอดจนสัตว์เลี้ยงต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ ทำให้เกษตรกรมีรายได้พึ่งตนเองได้ เป็นแนวทางและวิธีการที่จะทำให้ชนบทซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ของประเทศมีความเข้มแข็งเป็นรากฐานที่มั่นคงของประเทศและสังคมไทย

1. หลักการทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหมียึดหลักการปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงดังกล่าวในตอนต้น กล่าวคือ

1.1 หลักความพอประมาณ หรือความพอเพียง คือ พอเพียงแก่ตนเองและครอบครัวก่อนเป็นอันดับแรก ทำให้พึ่งตนเองได้ ไม่เป็นหนี้สิน ไม่ยากไร้ คุณภาพชีวิตไม่เสื่อมถอย เมื่อพอเพียงแก่ตนเองแล้วก็แบ่งปันแก่ผู้อื่นในระดับประเทศและสังคมต่อไป ทั้งนี้การจะทำให้พอเพียงแก่ตนเองได้จะต้องมีความรู้ ความเข้าใจในการประกอบอาชีพ มีคุณธรรม คือ มีความเพียร ขยัน อดทน และมีความซื่อสัตย์สุจริตเมื่อจะต้องเกี่ยวข้อง

สัมพันธ์กับคนอื่น เช่น การซื้อขาย แลกเปลี่ยนผลผลิต การรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นต้น

1.2 หลักความมีเหตุผล คือ เหตุผลการดำรงอยู่ การประกอบอาชีพด้วยการพึ่งตนเอง อาศัยเงื่อนไขการมีความรู้ ความเข้าใจ การมีคุณธรรม การพึ่งตนเองนั้น คือ การใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่ตนเองมีอยู่ แรงงานและเทคโนโลยีในขีดความสามารถของตน พึ่งคนอื่นเท่าที่จำเป็นเพื่อจะทำให้รู้จักพึ่งตนเองได้ต่อไป หลักเหตุผลเช่นนี้เป็นเหตุผลที่มีน้ำหนักเชื่อถือได้ว่าจะทำให้ประสบความสำเร็จ

1.3 หลักการมีภูมิคุ้มกัน คือ การอาศัยหลักความพอประมาณ และหลักความมีเหตุผล ทำทุกอย่างบนหลักการของเหตุผลที่ถูกต้องเหมาะสม รวมทั้งหลักการตลาด ด้วยการรวมกลุ่มเป็นเครือข่ายพึ่งตนเองในระดับชุมชน (อาจจะขยายขอบข่ายเป็นระดับประเทศและสังคมได้ต่อไป) ผลิตและบริโภคกันเองก็จะเป็นภูมิคุ้มกันให้แก่ตนเอง ครอบครัว และชุมชน ทั้งนี้จะต้องประกอบด้วยเงื่อนไข ความรู้ และคุณธรรมด้วย จึงจะทำให้ภูมิคุ้มกันเข้มแข็งยิ่งขึ้น

2. ลำดับขั้นของทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่ มี 3 ขั้น คือ

2.1 ขั้นการมีความพอเพียงเลี้ยงตนเองได้บนพื้นฐานของความประหยัด **การจัด** **การใช้จ่ายที่ไม่จำเป็น** ในขั้นนี้เป็นการประกอบอาชีพให้เลี้ยงตนเองได้พอเพียง และจะต้องมีการใช้จ่ายอย่างประหยัด งดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นออกไป การประหยัดและการตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็นเท่ากับเป็นการเพิ่มรายได้ให้ตนเองไปในตัวด้วย

2.2 ขั้นการรวมพลังเป็นกลุ่ม เป็นขั้นการรวมพลังเพื่อทำการผลิต การตลาด การจัดการ รวมทั้งด้านสวัสดิการ การศึกษา การพัฒนาสังคม ฯลฯ เพื่อให้มีความเข้มแข็งขึ้น คือ พึ่งกันเองและพึ่งตนเองในระดับกลุ่ม รวมพลังภูมิปัญญาแรงงาน ทุนหรือทรัพยากรเพื่อการผลิต การบริโภคหรือการตลาด การจัดการรวมถึงความเอื้ออาทรช่วยเหลือและการแบ่งปันต่าง ๆ ทำให้มีพลังอำนาจที่จะดำรงอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาจากภายนอก และถ้ามีความสัมพันธ์กับภายนอกที่จะต้องพึ่งพา ก็ทำให้มีพลังอำนาจในการต่อรอง มีความเป็นธรรมในสังคมเกิดขึ้น

2.3 ขั้นการสร้างเครือข่ายกลุ่มอาชีพและการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้มีความหลากหลาย ขั้นนี้เป็นขั้นเชื่อมโยงกับขั้นที่ 2 คือ ขั้นการเชื่อมโยงกับภายนอก เช่น ภาคธุรกิจ ภาครัฐการ และภาคองค์กรพัฒนาเอกชนหรือเอ็นจีโอ (Non-Government Organization: NGO) ในด้านเงินทุน การตลาด การผลิต การจัดการและข้อมูลข่าวสาร เพื่อการขยายกิจกรรมทางเศรษฐกิจให้มีความหลากหลายมากขึ้น พี่พากันเองและพี่พาตนเองได้ในระดับที่สูงขึ้น คือ ระดับประเทศและระดับสังคม (ซึ่งหมายถึง สังคมในประเทศ สังคมในภูมิภาค และสังคมในระดับโลก) ต่อไป

3. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีใหม่

ทฤษฎีใหม่เมื่อนำมาใช้กับสังคมไทย มีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน กล่าวคือ

3.1 จุดแข็ง มีประเด็นการพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ กล่าวคือ

3.1.1 ทฤษฎีใหม่มีความสอดคล้องกับปรัชญาพระพุทธศาสนา คือ การรู้จักประมาณตน และความมีเหตุผล การรู้จักประมาณตนนั้น ศาสนาพุทธจะสอนให้รู้ตัว มีสติ อย่าตั้งอยู่บนความประมาท อย่าทำอะไรเกินกำลังตน เช่น กรณีทำบุญมีมากทำมาก มีน้อยทำน้อยได้บุญเท่ากัน คือ ความสุขทางใจ มีน้อยทำมากเกินกำลังตน ทำให้เกิดความกังวลจิตใจเป็นทุกข์ ไม่ได้บุญ สอนให้มักน้อย อย่าโลภ ในส่วนของความมีเหตุผล คือ ให้รู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขปัญหาและใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต การใช้ปัญญาในการดำเนินชีวิต จะทำให้การดำเนินชีวิตมีภูมิคุ้มกัน ชีวิตย่อมจะมีแต่ความสงบสุข พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่มีผู้คนนับถือทั่วโลกและมีอายุยืนนานมากกว่า 2,500 ปี การปฏิบัติตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาย่อมเป็นหลักประกันของการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง

3.1.2 ทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางการแก้ปัญหาเศรษฐกิจของเกษตรกรตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะเกษตรกรที่เป็นชาวนาที่มีที่ดินเป็นของตนเอง ซึ่งใช้พื้นที่ทำการเกษตรไม่มากนัก ประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรมตามบริบทของสภาพทางภูมิศาสตร์ซึ่งเป็นต้นทุนและเป็นรากเหง้าของสังคมมานานแล้ว ก่อนที่จะรวมกันเป็นอาณาจักรและเป็นประเทศเสียอีก ตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนแล้ว การพัฒนาจากรากฐานหรือรากเหง้าของสังคม จึงจะเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืนเพราะเป็นการพัฒนาตามธรรมชาติที่เป็นบริบทของสังคม ไม่ใช่การพัฒนาที่เป็นการทำลายธรรมชาติหรือการฝืนธรรมชาติ

3.1.3 การดำเนินการตามหลักการของทฤษฎีใหม่ ยึดถือหลักการพึ่งตนเองและพึ่งกันเอง คือ ทำด้วยตนเองและเพื่อตนเองก่อนเป็นเบื้องต้นแล้วจึงขยายขอบเขตเป็นเครือข่ายพึ่งกันเองและเพื่อกันเองในขอบเขตที่กว้างขึ้นเป็นลำดับ จากครอบครัวเป็นชุมชนและสังคม การพึ่งตนเอง คือ การที่ตนเองมีความรู้ ความสามารถที่จะทำเองได้ในทุกด้าน มีทุนและมีแรงงานของตนเองไม่ต้องพึ่งคนอื่น การทำทุกอย่างได้เอง ทำให้จัดปัญหาและอุปสรรคออกไปได้หลายอย่าง โอกาสของความสำเร็จและความราบรื่น มีสูง พระพุทธศาสนาเองก็สอนให้พึ่งตนเองเป็นหลัก (อตฺตาหิ อตฺโน นาโถ - ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน) เมื่อพึ่งตนเองได้แล้วทั้งการผลิตและการบริโภคจึงพึ่งกันเองในทางการตลาดโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง คือ พึ่งกันเองในระดับชุมชนและสังคมในระดับที่กว้างขึ้นมากขึ้นเป็นลำดับไป ชีวิตก็จะอุดมสมบูรณ์มากขึ้น

3.1.4 ทฤษฎีใหม่ใช้ต้นทุนที่มีอยู่แล้วและมีต้นทุนต่ำ คือ ผู้ที่จะดำเนินการตามหลักการของทฤษฎีใหม่ต้องมีที่ดินเป็นของตนเองอยู่แล้วประมาณ 15 ไร่ จะมากกว่าหรือน้อยกว่าก็ได้โดยมีสัดส่วนการแบ่งพื้นที่ 30 : 30 : 30 : 10 คือ ร้อยละ 30 แรกใช้ขุดสระเพื่อเก็บน้ำและเลี้ยงปลา ร้อยละ 30 ที่สองใช้ทำนาข้าว ร้อยละ 30 ที่สามใช้ทำสวนผลไม้และสวนเกษตรอื่น ๆ และร้อยละ 10 สุดท้ายใช้เป็นที่อยู่อาศัย ถนนหนทางและปลูกผักสวนครัวรวมถึงอาจเลี้ยงสัตว์ เช่น เป็ด ไก่ หมู ไข่เป็นอาหารด้วยก็ได้ การลงทุนปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ เป็นสิ่งที่เกษตรกรทำอยู่แล้วเพียงแต่มีการจัดการให้ดีขึ้นค่อย ๆ เพิ่มปริมาณก็จะพอกินพอใช้และอยู่ได้ตลอดไปตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การลงทุนลงแรงที่อาจจะมาก คือ การขุดสระนั้นมีส่วนราชการในท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องพร้อมให้การสนับสนุนอยู่แล้ว

3.1.5 ทฤษฎีใหม่สร้างความอุดมสมบูรณ์และความสมดุลให้ธรรมชาติ เพราะเป็นเรื่องของการรักษาแหล่งน้ำ การสร้างความอุดมสมบูรณ์ให้กับดินด้วยการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ การปลูกพืชสวนต่าง ๆ เป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ให้กับโลก ถ้าประเทศไทยดำเนินการตามหลักการทฤษฎีใหม่เต็มพื้นที่ ประเทศไทยก็จะอุดมสมบูรณ์ทั้งพื้นที่ดิน ป่าไม้ และแหล่งน้ำ และทั้งโลกที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสม ดำเนินการตามหลักการทฤษฎีใหม่ด้วย ความอุดมสมบูรณ์ดังกล่าวก็จะเกิดขึ้นทั่วโลก

3.1.6 ทฤษฎีใหม่เน้นความร่วมมือและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน สอดคล้องกับนิสัยของคนไทยที่มีมาแต่เดิม ในปัจจุบันเรายังเห็นภาพนั้นอยู่ในชนบททั่วไป เช่น

การลงแขกเกี่ยวข้าว การช่วยกันสร้างบ้าน การช่วยกันในงานบุญต่าง ๆ ความสอดคล้องกับวิถีชีวิตดั้งเดิม ทำให้คนไทยยอมรับปฏิบัติตามแนวทางทฤษฎีใหม่ได้ง่าย

3.2 จุดอ่อน ทฤษฎีใหม่มีประเด็นการพิจารณาที่อาจเป็นจุดอ่อน ซึ่งไม่ใช่จุดอ่อนของทฤษฎีใหม่แต่เป็นจุดอ่อนของสังคมไทยเมื่อนำทฤษฎีใหม่ไปใช้ กล่าวคือ

3.2.1 ทฤษฎีใหม่ยึดแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่ได้มุ่งตามกระแสทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยม ซึ่งเป็นกระแสแรงในสังคมโลกและสังคมไทยในปัจจุบัน ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โดยเฉพาะตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา สังคมไทยเปลี่ยนแปลงการพัฒนาประเทศไปตามแนวทางทุนนิยมมากขึ้นมาเป็นลำดับ ทำให้คนไทยมีค่านิยมทางวัตถุ (วัตถุนิยม) และบริโภคนิยมมากขึ้นด้วยตามกระแสโลกและสังคมไทย ทฤษฎีใหม่ที่เน้นแนวทาง พออยู่ พอกิน พอใช้ จึงไม่ได้รับความสนใจจากคนรุ่นใหม่ที่ค่านิยมเปลี่ยนเป็นวัตถุนิยมและบริโภคนิยมไปแล้ว คนรุ่นใหม่จึงมุ่งไปทางยิ่งมากยิ่งขึ้นตามแนวทางของทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยม

แนวทางทุนนิยม วัตถุนิยม และบริโภคนิยมสอดคล้องกับธรรมชาติ ความต้องการของมนุษย์มากกว่าแนวทางที่ถูกจำกัด ทฤษฎีแรงจูงใจ หรือลำดับความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์เป็นตัวอย่างที่สนับสนุนแนวคิดนี้ กระแสโลก กระแสสังคมไทย และธรรมชาติของมนุษย์ตามแนวทางทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ จึงเกิดเป็นปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญต่อความสำเร็จของทฤษฎีใหม่

3.2.2 ความพร้อมและการยอมรับของเกษตรกร การดำเนินการตามแนวทางทฤษฎีใหม่ เกษตรกรต้องมีที่ดินในปริมาณที่เพียงพอ (ประมาณ 5-15 ไร่) แต่เกษตรกรไทยจำนวนมากมีข้อจำกัดเพราะมีฐานะยากจนประกอบกับการศึกษาน้อยไม่มีความรู้ความเข้าใจในแนวทางทฤษฎีใหม่อย่างแท้จริง จึงไม่คิดที่จะดำเนินการตามแนวทางทฤษฎีใหม่ นอกจากนี้ยังมีสภาพการณ์ที่ผู้ที่ดำเนินการอยู่แล้วลูกหลานก็ไม่สืบทอดต่อ เพราะระบบการศึกษาทำให้คนรุ่นใหม่ทอดทิ้งอาชีพเกษตรกรรม การดำเนินการไม่ต่อเนื่องไม่ยั่งยืน ในที่สุดก็ยกเลิกกันไป สิ่งเหล่านี้ทำให้เกษตรกรไม่สนใจที่จะดำเนินชีวิตตามแนวทางทฤษฎีใหม่

3.2.3 ทฤษฎีใหม่ยังไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องมากพอ ทำให้ไม่เห็นความสำเร็จอย่างจริงจังและมากพอที่จะเป็นกระแสดึงดูดใจให้ประชาชนเกิดแรงบันดาลใจดำเนินการตามแนวทางทฤษฎีใหม่กันอย่างแพร่หลาย

อย่างไรก็ตาม แนวทางของทฤษฎีใหม่เป็นแนวทางที่เหมาะสมสอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย ที่จะทำใหสังคมไทยเป็นสังคมที่เข้มแข็งและยั่งยืนตลอดไป

ทฤษฎีเทอมส์

ทฤษฎีเทอมส์ (TERMS Theory) เป็นทฤษฎีที่อธิบายถึงปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง

1. TERMS

TERMS เป็นคำย่อจากคำต่อไปนี้

T = technology

E = economy

R = resources (man, money, and nature resource)

M = management

S = socio-cultural system

จากคำดังกล่าวสามารถขยายความได้ ดังนี้ (จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ, 2548 : 38-40)

1.1 Technology (เทคโนโลยี) คือ การใช้เครื่องมือ วิธีการ และความรู้ในการผลิตที่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมของชุมชน ควรเป็นเทคโนโลยีที่ชุมชนผลิตขึ้นมาใช้เอง หรือประยุกต์ใช้ความรู้ของชุมชนในการผลิตเทคโนโลยีให้กลมกลืนกับสภาพชีวิตและสังคม เพื่อที่ชุมชนจะสามารถพึ่งตนเองได้ ไม่ต้องพึ่งพาทภายนอก ไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง เป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้ชุมชนเข้มแข็ง

1.2 Economy (ระบบเศรษฐกิจ) ระบบเศรษฐกิจในชุมชนควรเป็นระบบเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นระบบเศรษฐกิจที่พึ่งตนเองเป็นหลัก จะไม่เดือดร้อนเพราะการแข่งขันเอาเปรียบและถูกครอบงำจากกระแสโลกาภิวัตน์

1.3 Resources (ทรัพยากร) ทรัพยากร หมายถึง มนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุ (Material) และธรรมชาติสิ่งแวดล้อม (Nature resource) ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในชุมชน ทรัพยากรเหล่านี้มนุษย์มีความสำคัญที่สุด เพราะมนุษย์เป็นทั้งผู้สร้างและผู้ใช้ทรัพยากร ถ้ามนุษย์ได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ มีความสามารถ มีจริยธรรม

และคุณธรรม มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์ความเจริญให้แก่สังคมมนุษย์ และแบ่งปันรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยุติธรรมสำหรับมนุษย์ด้วยตนเองในปัจจุบันและในอนาคต

1.4 Management (การจัดการ) ชุมชน สังคม จะเจริญก้าวหน้าอยู่ด้วยกันอย่างสันติและยั่งยืนจะต้องรู้จักการนำทุนที่มีอยู่ในสังคมทุกชนิด เช่น ทุนทรัพยากร ทุนวัฒนธรรม (ภูมิปัญญา ขนบธรรมเนียมประเพณี จริยธรรม คุณธรรมต่าง ๆ ฯลฯ) มาใช้ให้มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์สูงสุด มีการจัดการความรู้ จัดการทุนที่หลากหลายและสร้างภูมิคุ้มกันต่าง ๆ สร้างสรรค์ชุมชนสังคมอย่างต่อเนื่อง ก็จะเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ชุมชน สังคม มีการพัฒนาอย่างยั่งยืน

1.5 Socio-Cultural System (ระบบสังคมและวัฒนธรรม) คือ ระบบสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน สังคม แกะไขสิ่งที่มีปัญหา รักษาของดี และพัฒนาสร้างสรรค์สิ่งใหม่เพื่อเป็นต้นทุนในสังคม

2. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีทอมส์

ทฤษฎีทอมส์มีจุดแข็งและจุดอ่อน กล่าวคือ

2.1 จุดแข็ง ทฤษฎีทอมส์ให้ความสำคัญกับชุมชน ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางการพัฒนาและเป็นหลักในการพัฒนา คือ ชุมชนเป็นผู้มีส่วนอย่างสำคัญในการสร้างสรรค์และการจัดการทุกด้าน ทั้งด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากร การจัดการ และสังคม วัฒนธรรม และชุมชนเป็นเป้าหมายของการพัฒนา ชุมชนเป็นฐานรากสำคัญของสังคม การให้ความสำคัญของชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ถูกต้องที่จะทำให้สังคมเข้มแข็ง ในขณะเดียวกันการให้ความสำคัญกับชุมชนก็เหมือนกับการให้ความสำคัญกับมนุษย์ด้วย มนุษย์เป็นหัวใจของชุมชน เป็นองค์ประกอบหลักของชุมชน เป็นปัจจัยที่สำคัญในการผลิตและการดำรงอยู่ การให้ความสำคัญกับมนุษย์สอดคล้องกับแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน ระดับโลกจึงให้ความสำคัญกับมนุษย์ให้ความสำคัญคุ้มครองมนุษย์ตามหลักการของสิทธิมนุษยชน หลักการปกครองในระบบประชาธิปไตยก็ให้ความสำคัญกับมนุษย์ มีการกระจายสิทธิและการกระจายอำนาจเพื่อความเสมอภาคของความเป็นมนุษย์ เป็นต้น

2.2 จุดอ่อน ทฤษฎีทอมส์ มีประเด็นที่เป็นจุดอ่อน คือ

2.2.1 ไม่ให้ความสำคัญกับเรื่องของการเมือง การเมืองเป็นสถาบันทาง

สังคมที่เป็นผู้บริหารจัดการสังคม เป็นผู้นำสังคม เป็นผู้ใช้อำนาจและรักษาประโยชน์ของส่วนรวม ถ้าการเมืองผิดเพี้ยนย่อมพาสังคมเสียหาย หลักการสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขา (ประเวศ วะสี, 2545 : 11) ก็ให้ความสำคัญของภาครัฐหรือการเมือง ให้เป็นหนึ่งในสามเหลี่ยมที่จะเขยื้อนภูเขา คือ แก่ปัญหาต่าง ๆ ในสังคม (ดูหลักการสามเหลี่ยมเขยื้อนภูเขาในบทที่ 2) ดังนั้น การเมืองควรจะเข้ามามีส่วนอย่างสำคัญในการกำหนดนโยบาย กติกา และบริหารจัดการ ผลักดัน ทฤษฎีเทอมส์จึงจะมีความสมบูรณ์ขึ้น

2.2.2 ไม่ได้เน้นเรื่องของการศึกษา แม้จะให้ความสำคัญกับมนุษย์ กล่าวถึง การพัฒนามนุษย์แต่ไม่เน้นเรื่องของการศึกษา การพัฒนามนุษย์ทำได้หลายวิธี การศึกษา เป็นวิธีหนึ่งที่สำคัญมากที่จะสร้างมนุษย์ให้มีคุณภาพ เป็นพลังและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาสังคม ถ้าสร้างไม่ดีหรือผิดทาง มนุษย์ก็จะเป็นตัวถ่วงของการพัฒนา และอาจเป็นผู้ทำลายสังคมเสียเอง การศึกษาที่ดีจะทำให้ปัจจัยสำคัญของทฤษฎีเทอมส์ทุกปัจจัย ประสบความสำเร็จในทิศทางที่ถูกต้อง การศึกษาจึงควรเป็นปัจจัยหลักปัจจัยหนึ่งของการพัฒนาทุกมิติ สังคมที่พัฒนาแล้วล้วนให้ความสำคัญกับการศึกษาทั้งสิ้น

2.2.3 ไม่เน้นการจัดการระบบเครือข่าย ซึ่งเป็นความสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง ชุมชนพึ่งตนเอง ระบบเครือข่ายเป็นระบบของความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกัน มนุษย์ ชุมชน หรือสังคมหนึ่ง ๆ ไม่สามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างได้ด้วยตนเองทั้งหมด ต้องพึ่งพาอาศัยความรู้ ความสามารถของกันและกัน แพทย์ก็ต้องพึ่งครูสอนให้รู้ สอนหนังสือให้ลูกหลาน ครูก็ต้องพึ่งแพทย์ยามเจ็บป่วย เป็นต้น ชุมชน สังคม ก็ต้องพึ่งผลผลิตของกันและกันตามศักยภาพ ต้องร่วมมือกันจึงจะสำเร็จสมประสงค์ กรณีความร่วมมือและการพึ่งพาอาศัยกันมีความหลากหลาย ตามวิถีของชีวิตมนุษย์ ระบบเครือข่าย ความร่วมมือ พึ่งพาอาศัยกันจึงมีความสำคัญ

ทฤษฎีเทอมส์แม้จะมีจุดอ่อนแต่ก็มีจุดแข็งที่ครอบคลุมเกือบทุกประเด็น การดำเนินการตามหลักการทฤษฎีเทอมส์ ควรคำนึงถึงประเด็นที่เป็นจุดอ่อนด้วย

ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม

ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม (Humanism) เป็นทฤษฎีที่มีแนวคิดตามปรัชญา การพัฒนาที่เอามนุษย์เป็นศูนย์กลางการพัฒนา ตั้งบนสมมุติฐานที่ว่าทำอะไรสังคม จึงจะมีมนุษยธรรม ทำอย่างไรความเป็นมนุษย์จึงจะกลับคืนมาสู่ความเป็นมนุษย์อีกครั้งหนึ่ง

หลักการของการพัฒนาแนวมนุษยนิยม คือ การพัฒนาความเป็นมนุษย์ให้เกิดขึ้นในชีวิตมนุษย์นั่นเอง (ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, 2535 : 17)

ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม เกิดจากข้อบกพร่องของการพัฒนาในอดีตที่เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรม ซึ่งผลการพัฒนาทำให้เกิดค่านิยมทางวัตถุ การสร้างเทคโนโลยีและวิทยาการใหม่ ๆ ก็เพื่อความก้าวหน้าและทันสมัยให้สามารถมีผลผลิตเพียงพอต่อความต้องการของระบบบริโภคนิยม โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของมนุษย์คุณภาพของมนุษย์โดยเฉพาะคุณภาพทางจิตใจ นักคิดและนักปราชญ์ทั้งหลายเห็นว่าการพัฒนาตามแนวทางดังกล่าว เป็นการพัฒนาที่ทำลายคุณค่าความเป็นมนุษย์ลง จึงหันมาให้ความสนใจการพัฒนาที่เน้นมนุษย์เป็นศูนย์กลางของการพัฒนา แนวทางมนุษยนิยมมีหลายแนวทาง เช่น แนวทางของคริสต์ศาสนา แนวทางของพระพุทธศาสนา แนวทางของมหาดมะคานธี แนวทางมาร์กซิสต์ และแนวทางจิตวิทยามนุษยนิยม (Humanistic Psychology) เป็นต้น แนวทางมนุษยนิยมทุกแนวทางต้องการการพัฒนาคนให้มีคุณค่ามีคุณภาพชีวิตที่ดี ดำรงอยู่อย่างมีความสุข

1. หลักการพัฒนาตามแนวมนุษยนิยม

หลักการพัฒนาตามแนวมนุษยนิยม มี 5 ประการ คือ

1.1 หลักความเสมอภาค มนุษย์ทุกคนมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เท่าเทียมกัน ควรที่จะได้รับการปฏิบัติจากสังคมอย่างเท่าเทียมและทั่วถึง รวมถึงควรได้รับความคุ้มครองจากกฎเกณฑ์ของสังคมอย่างเท่าเทียมกันด้วย

1.2 หลักความเป็นธรรม ในความเป็นจริงพื้นฐานชีวิตของมนุษย์แต่ละคนไม่ได้เท่าเทียมกันมาตั้งแต่ต้น บางคนเกิดมามีฐานะ บางคนเกิดมาด้อยโอกาส เกิดมาท่ามกลางสิ่งแวดล้อมที่แตกต่างซึ่งมีผลต่อพื้นฐานชีวิต การพัฒนาจะต้องมุ่งที่จะแก้ปัญหาให้ความเป็นธรรมแก่คนเหล่านี้

1.3 หลักความเป็นอิสระ ความเป็นมนุษย์แม้จะเหมือนกันแต่ก็มีความแตกต่างกัน กล่าวคือ รูปร่างต่างกัน จิตใจ ความรู้สึกนึกคิด สติปัญญา ความชอบ ฯลฯ ต่างกัน ความแตกต่างทำให้เกิดความหลากหลายในสังคมมนุษย์ ความหลากหลายทำให้มีคุณค่าและมีการพัฒนา จะเกิดอะไรขึ้นถ้ามนุษย์ทั้งโลกเหมือนกันหมด สังคมมนุษย์คงจะล่มสลาย

และมนุษย์ก็คงจะสูญพันธุ์ เพราะฉะนั้นการพัฒนาจะต้องให้ความสำคัญกับความหลากหลาย จะต้องไม่ครอบงำเพื่อให้เกิดความเหมือนกันทั่วโลก

1.4 หลักความสมดุล คือ ความสมดุลในตัวมนุษย์เองแต่ละคน ความสมดุลระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ความสมดุลจะทำให้ความเป็นมนุษย์ไม่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต

1.5 หลักการสร้างสรรค คือ หลักการที่มุ่งความเจริญแก่ชีวิตและสังคมมนุษย์ เป็นการสร้างสรรคที่มุ่งพัฒนามนุษย์และสังคมมนุษย์อย่างยั่งยืน รวมทั้งการที่จะรู้และเข้าใจตัวมนุษย์เอง และระหว่างมนุษย์กันเองด้วย ไม่ใช่สร้างสรรคแต่ทำลาย เช่น การสร้างสรรคเทคโนโลยีตอบสนองความต้องการและความเจริญของมนุษย์แต่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

หลักการดังกล่าวก็เป็นเรื่องสิทธิและเสรีภาพของความเป็นมนุษย์และหลักของการที่จะพัฒนามนุษย์และสังคมมนุษย์ในทุกมิติ เพราะมนุษย์เป็นตัวกลางที่สำคัญของการพัฒนา การพัฒนาต้องเริ่มที่ตัวมนุษย์ก่อนสิ่งอื่นใด

2. จุดแข็งจุดอ่อนของทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม

ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยมก็มีทั้งจุดแข็งและจุดอ่อน กล่าวคือ

2.1 จุดแข็ง ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยมให้ความสำคัญกับมนุษย์ การพัฒนาต่าง ๆ จะต้องไม่ทำลายความเป็นมนุษย์ ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยมให้ความสำคัญกับความเป็นมนุษย์ที่สภาพจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และความเป็นธรรมชาติของมนุษย์ การไม่ทำลายความเป็นมนุษย์ก็คือการไม่ทำร้ายจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และการดำรงอยู่อย่างเป็นธรรมชาติของมนุษย์ การให้ความสำคัญกับมนุษย์เป็นการเปิดมิติอีกมิติหนึ่งของการพัฒนา จริง ๆ แล้วการพัฒนาทั้งหลายก็เพื่อมนุษย์และเกิดจากมนุษย์ แต่สิ่งที่จะนึกถึงความเป็นมนุษย์ของมนุษย์ การพัฒนาบางอย่างจึงเกิดผลย้อนกลับมาทำลายความเป็นมนุษย์ ทำให้เกิดปัญหาในสังคมมนุษย์อย่างมากมาย ปัญหาบางอย่างจะย้อนกลับมาทำลายมนุษย์ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหายาเสพติด (ผลจากการพัฒนาที่เน้นวัตถุ) เป็นต้น การเปิดมิติการพัฒนาให้เห็นความสำคัญของมนุษย์ จึงเป็นการสร้างความสมดุลให้กับการพัฒนาจะทำให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่อย่างสงบสุขและยั่งยืน

2.2 จุดอ่อน ทฤษฎีการพัฒนาแนวมนุษยนิยม แม้จะให้ความสำคัญกับความ เป็นมนุษย์แต่ไม่ได้เห็นว่า แล้วตัวมนุษย์จะต้องพัฒนาตัวเองอย่างไร เป็นการมองด้านเดียว คือมองเข้าหาตัวเองไม่ได้มองออก การมองว่ามนุษย์จะต้องพัฒนาตัวเองอย่างไรเป็น การมองออก การพัฒนาจะต้องพัฒนาทั้งสรรพสิ่งที่อยู่รอบตัวเอง คือ สภาพแวดล้อม (มอง เข้า) และพัฒนาสรรพสิ่งที่มืออยู่ในตัวเอง (มองออก) จึงจะเกิดความสมดุลจริง ๆ แล้ว ในตัวมนุษย์เองก็ได้มีศักยภาพและมีความดีพร้อมไปหมดทุกอย่าง ดังนั้นจะต้องพัฒนา ตัวมนุษย์เองด้วยโดยเฉพาะจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด และความสามารถ ตลอดจนความรู้ ความเข้าใจในสรรพสิ่งต่าง ๆ รวมถึงทัศนคติที่ดีต่อมวลมนุษย์และสังคมมนุษย์ด้วย

มิติของการพัฒนาทั้งหลายจะให้ยั่งยืนจะต้องไม่มองมิติด้านใดด้านหนึ่งเพียง ด้านเดียวจะต้องมองครบทุกด้านและพัฒนาให้สมดุล

ทฤษฎีระบบ

ทฤษฎีระบบ (System Theory) เป็นผลงานการศึกษาค้นคว้าและสร้างสรรค์ของ ศาสตราจารย์ ดร.เกลียว บุรีภักดี ติดต่อกันมาประมาณ 30 ปี (เกลียว บุรีภักดี และคณะ, 2546 : 2/1-2/14) จากการศึกษาแนวคิดเชิงระบบ (System Concepts) การคิดเชิง ระบบ (System Thinking) และทฤษฎีทางพุทธธรรม 3 ทฤษฎี (อิทัปปัจจยตา ปฏิจจสมุ- บบาท และไตรลักษณ์)* สรุปเป็นแนวคิดเชิงทฤษฎีว่า เอกภพ (universe) แห่งนี้ เป็นหนึ่ง หน่วยระบบ

1. คุณสมบัติของหน่วยระบบ

หน่วยระบบมีคุณสมบัติประการต่าง ๆ คือ เป็นหน่วยทำงาน (working unit) มีขอบเขต (boundary) มีผลผลิต (product) มีกระบวนการ (process) มีปัจจัยนำเข้า (input) มีบริบท (context) มีผลย้อนกลับ (feedback) ประกอบขึ้นจากหน่วยระบบย่อยระบบ

* อิทัปปัจจยตา = สรรพสิ่งล้วนเชื่อมโยงเป็นสหพันธ์ ไม่มีอะไรแยกขาดจากกันเป็นชั่วหรือเป็นคู่ได้ ดัง พุทธพจน์ที่ว่า “แสงสว่างต้องอาศัยความมืดจึงปรากฏ ความงามต้องอาศัยความไม่งามจึงปรากฏ” อีกตอนหนึ่ง ว่า “ความแกล้มอยู่ในความเป็นหนุ่มสาว ความเจ็บไข้มีอยู่ในความไม่มีโรค ความตายมีอยู่ในชีวิต” หมายความว่า สิ่งที่ตรงกันข้ามกันปรากฏอยู่ด้วยกัน

ปฏิจจสมุบาท = การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันจึงเกิดมี

ไตรลักษณ์ = อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

(subsystem unit) จำนวนหนึ่งเป็นหน่วยย่อยระบบหนึ่งของหน่วยอภิระบบหนึ่ง (suprasystem units) จุดเริ่มต้น (starting point) และจุดสิ้นสุด (ending point) บน มิติเวลา (time dimension) และมีที่มา (past condition) ที่อยู่ (present condition) และ ที่ไป (future condition) หน่วยระบบมีหลายขนาด เอกภพเป็นหน่วยระบบขนาดใหญ่ที่สุด และส่วนประกอบของเอกภพที่เล็กที่สุดที่นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันเรียกว่า “ควาร์ก” (Quark) หน่วยระบบที่ใหญ่ที่สุดและเล็กที่สุดนี้ คุณสมบัติบางประการไม่สามารถสังเกตและพิสูจน์ ได้ครบถ้วน เพราะใหญ่เกินไปและเล็กเกินไปเกินกว่าที่จะสังเกตและพิสูจน์ได้ แต่หน่วย ระบบอื่น ๆ ที่มีขนาดอยู่ระหว่าง 2 หน่วยระบบนี้สามารถสังเกตและพิสูจน์คุณสมบัติได้ และล้วนแต่มีคุณสมบัติครบถ้วนตามคุณสมบัติดังกล่าวข้างต้นทุกประการ คุณสมบัติ ดังกล่าว เฉลียว บุรีภักดี และคณะ (2546 : 2/5-2/8) ได้อธิบายไว้ ดังนี้

1.1 เป็นหน่วยทำงาน

หมายความว่า เป็นหน่วยที่ไม่ได้อยู่นิ่งเฉยแต่เป็นหน่วยทำงานบางอย่างตาม ลักษณะงานที่หน่วยระบบนี้ถูกสร้างขึ้นมาเพื่อให้ทำงาน ลักษณะงานบางอย่างนั้นมนุษย์ก็ไม่ อารู้และเข้าใจได้ เช่น มนุษย์ไม่รู้ว่เอกภพนี้ถูกสร้างขึ้นมาโดยอะไรหรือโดยผู้ใด เพื่อให้ ทำงานอะไร บางอย่างมนุษย์ก็รู้และเข้าใจได้ เช่น คณะกรรมการสอบคัดเลือกของโรงเรียน ผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นผู้สร้างขึ้นเพื่อให้ดำเนินการสอบคัดเลือกนักเรียนเข้าเรียนใน โรงเรียน เป็นต้น

1.2 มีขอบเขต

หมายความว่า มีเส้นเขตแดนล้อมรอบแบ่งแยกหน่วยทำงานนี้ ออกจากหน่วย ทำงานอื่น ทำให้หน่วยทำงานอื่นมีสภาพเป็น “บริบท” ของหน่วยทำงานนี้ เช่น ผิวหนังและ ปลายเส้นผมของคนเป็นแนวแบ่งเขตแดนแยกคน ๆ หนึ่งออกจากสิ่งภายนอกอื่น ๆ สิ่ง ภายนอกนั้นก็บริบทของคน ๆ นั้น

1.3 มีผลผลิต

หมายความว่า หน่วยระบบนี้ให้ผลผลิตบางอย่างอันเป็นผลมาจากการทำงาน ของหน่วยระบบ ผลผลิตดังกล่าวอาจจะมากกว่าหนึ่งรายการก็ได้ และแต่ละรายการ เมื่อหลุดออกมาจากหน่วยระบบแล้ว ก็จะเลื่อนไหลไปเป็นปัจจัยนำเข้าของหน่วยระบบอื่น ที่เป็นบริบทของหน่วยระบบนี้ต่อไป

1.4 มีกระบวนการทำงาน

หมายความว่า หน่วยระบบนี้มีกระบวนการทำงานที่เป็นแบบแผนชัดเจน มีความคงที่ในช่วงเวลาหนึ่งที่สามารถสังเกตและประเมินได้ กระบวนการทำงานนี้ก็คือ ปัจจัยนำเข้าที่มากกระทำปฏิกิริยาต่อกันจนบังเกิดเป็นผลผลิตของหน่วยระบบ กระบวนการ อาจจะมีหลายขั้นตอนและแต่ละขั้นตอนก็มีลักษณะเป็นหน่วยระบบในตัวเองด้วย คือ มีคุณสมบัติทุกข้อของหน่วยระบบ

1.5 มีปัจจัยนำเข้า

หมายความว่า หน่วยระบบนี้รับเอาบางสิ่งบางอย่างเข้ามาในหน่วยระบบเพื่อนำไปเข้ากระบวนการและแปลงรูปเป็นผลผลิต ปัจจัยนำเข้าเหล่านี้ได้มาจากผลผลิตของหน่วยระบบอื่น ๆ ซึ่งเป็นบริบทของหน่วยนี้ หน่วยระบบของสิ่งที่มีชีวิตสามารถคัดเลือกปัจจัยนำเข้า แต่หน่วยระบบของสิ่งที่ไม่มีชีวิตจะไม่สามารถคัดเลือกปัจจัยนำเข้าด้วยตนเองได้ เว้นแต่ได้ถูกวางเงื่อนไขหรือโปรแกรมไว้ก่อนล่วงหน้าโดยผู้สร้างหน่วยระบบนั้นเท่านั้น กิจกรรมการคัดเลือกปัจจัยนำเข้าหรือการปรับกระบวนการภายในเป็นการส่งผลย้อนกลับภายใน (internal feedback)

1.6 มีบริบท

หมายความว่า หน่วยระบบอื่น ๆ จำนวนหนึ่งที่อยู่นอกเส้นเขตแดนของหน่วยนี้ ซึ่งให้ปัจจัยนำเข้าแก่หน่วยนี้และรับเอาผลผลิตของหน่วยนี้ หน่วยอื่น ๆ เหล่านั้นเมื่อรวมกันแล้วเรียกว่าบริบทของหน่วยนี้ การที่ผลผลิตถูกส่งผ่านบริบทแล้วมีผลกระทบไปถึงปัจจัยนำเข้าขั้นต่อไปเช่นนี้ เป็นการส่งผลย้อนกลับภายนอก (external feedback)

1.7 มีผลย้อนกลับ

หมายความว่า การที่ผลผลิตตามขั้นตอนต่าง ๆ จากการทำงานของหน่วยระบบถูกส่งให้มีผลกระทบไปถึงขั้นก่อนหน้านั้น ถ้าผลดังกล่าวถูกส่งผ่านบริบทภายนอกได้เรียกว่าเป็นการส่งผลย้อนกลับ และถ้าเป็นการส่งผ่านภายในขอบเขตของหน่วยระบบเองเรียกว่า การส่งผลย้อนกลับภายใน

1.8 ประกอบขึ้นจากหน่วยย่อยระบบจำนวนหนึ่ง

หมายความว่า หน่วยระบบนี้เมื่อนำมาวิเคราะห์แยกแยะหาส่วนประกอบ

จะพบว่าประกอบด้วยอนุระบบย่อย ๆ จำนวนหนึ่ง หน่วยอนุระบบดังกล่าว ได้แก่ ปัจจัยนำเข้าแต่ละรายการ กระบวนการทำงานแต่ละรายการ และผลผลิตแต่ละรายการ ซึ่งล้วนมีคุณสมบัติเป็นหน่วยระบบในตัวเองทั้งสิ้น

1.9 เป็นหน่วยอนุระบบหนึ่งของหน่วยอิสระระบบหนึ่ง

หมายความว่า หน่วยระบบนี้เป็นส่วนย่อยของหน่วยอิสระระบบอีกหน่วยหนึ่ง ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าหน่วยนี้ หน่วยอิสระระบบดังกล่าวนอกจากประกอบขึ้นจากหน่วยอนุระบบนี้แล้วยังประกอบด้วยหน่วยอนุระบบอื่น ๆ อีกจำนวนหนึ่ง หน่วยระบบที่เป็นสมาชิกหรือส่วนประกอบทั้งหลายเหล่านี้จะทำงานประสานกันเพื่อผลผลิตของแต่ละหน่วยอนุระบบ รวมกันส่งผลให้เป็นผลผลิตรวมของหน่วยอิสระระบบ

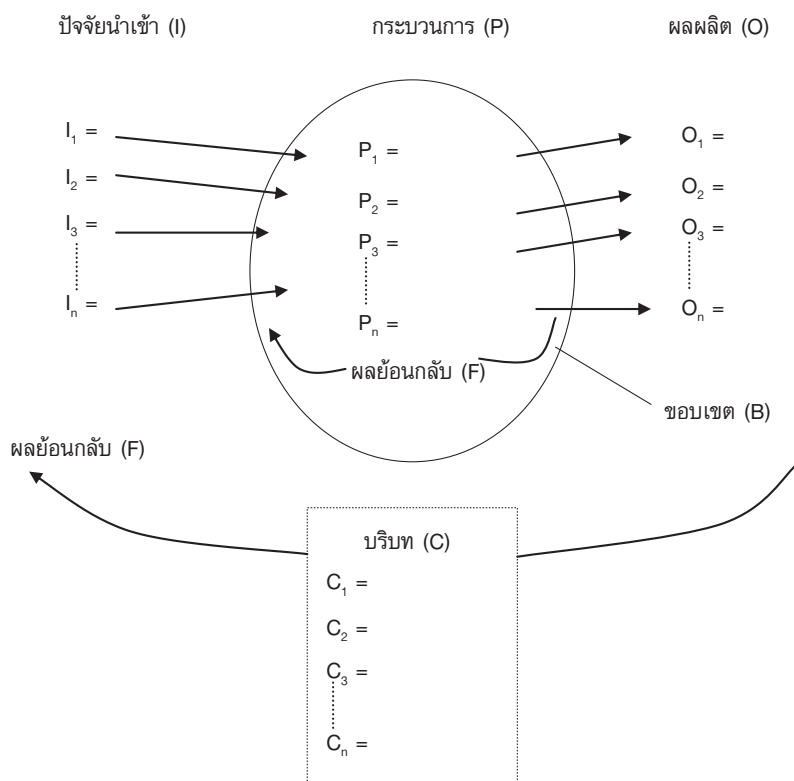
1.10 มีจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดบนมิติเวลา

หมายความว่า หน่วยระบบนี้เกิดขึ้น ณ เวลาหนึ่งเวลาใดแล้วดำเนินไประยะเวลาหนึ่ง จึงสิ้นสุดความเป็นหน่วยระบบโดยที่บรรดาอนุระบบของหน่วยระบบนี้แยกสลายจากกันมิได้ ทำงานร่วมกันเพื่อให้เกิดผลผลิตรวมของหน่วยระบบนี้อีกต่อไป บรรดาหน่วยอนุระบบที่แยกสลายจากกันแล้วนั้นต่างหน่วยก็ต่างแยกย้ายกันไปเป็นปัจจัยนำเข้าของหน่วยระบบอื่น ๆ ในบริบทหรือในอิสระระบบต่อไป

1.11 มีที่มา ที่อยู่ และที่ไป

หมายความว่า หน่วยระบบแต่ละหน่วยย่อมก่อกำเนิดมาจากเหตุการณ์ใด เหตุการณ์หนึ่งก่อนหน้า และมาปรากฏดังในสภาพปัจจุบันแล้วก็จะถึงเวลาในอนาคตที่เป็นไปสู่อีกสภาพอื่น การก่อกำเนิดก็ดีและการดำรงอยู่ก็ดี ตลอดจนการเป็นไปในอนาคตก็ดีล้วนมาจากการกระทำของเหตุปัจจัยที่เป็นธรรมชาติ หรือเหตุปัจจัยที่เป็นการกระทำของมนุษย์ หรือทั้งสองประการผสมกัน เช่น หน่วยครอบครัว ถูกสร้างโดยการกระทำของมนุษย์ แต่ลัทธิเชลล์เดียวถูกสร้างขึ้นโดยการกระทำของธรรมชาติ เป็นต้น

เมื่อนำคุณสมบัติทั้งหลายมาประกอบเข้าเป็นแผนภาพเดียวกันสามารถแสดงเป็นแผนภาพโครงสร้างทางความคิดทฤษฎีระบบที่แสดงคุณสมบัติของหนึ่งหน่วยระบบ ดังรูปที่ 1.3

รูปที่ 1.3 แผนภาพโครงสร้างทางความคิดที่แสดงคุณสมบัติของหนึ่งหน่วยระบบ
(ที่มา : เฉลียว บุรีภักดี และคณะ, 2546 : 2/5)

2. ประเภทของหน่วยระบบ

หน่วยระบบตามทฤษฎีระบบ จำแนกเป็น 4 ประเภท คือ

2.1 หน่วยระบบประเภทกายภาพ (physical system unit) ได้แก่ หน่วยระบบที่เป็นตัวตนที่มองเห็นและสัมผัสได้ เช่น รถยนต์ที่วิ่งได้เองโดยไม่มีคนขับ โลกหมุนรอบตัวเอง โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ ฯลฯ

2.2 หน่วยระบบประเภทชีวภาพ (biological system unit) ได้แก่ หน่วยระบบที่เป็นสิ่งที่มีชีวิต เช่น ตัวคน ต้นไม้ นก แมลง ฯลฯ

2.3 หน่วยระบบประเภทสังคมภาพ (social system unit) ได้แก่ ระบบของสังคม เช่น ความสัมพันธ์ระหว่าง คนกับคน คนกับชุมชน คนกับสังคม ฯลฯ